Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 236 (11133) | 1979 чылдың октябрь 10, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ОРГАНИЗАКЧЫ, КИЖИЗИДИКЧИ УЛУГ КҮШ

«Профэвилел организацияларынга партийжи удуртулга болгаш ажыл-агый база культура тургузуушкунунга оларның ролюн бедидер дугайында СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партияның Караганда обкомунуң ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга, партияның XXV съездизиниң шиитпирлеринге, профэвилелдериниң XVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан сорулгаларга дүүштүр ажылдарны чорудар дээш Тываның профэвилел организациялары тодаргай хемчеглерни ап турар.

Республикада партия организацияларының удуртулгазыбиле профэвилел организациялары социалистиг чарыштыг, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчэшкинни калбартып, будүүрлегниң ажыктыын бедидер база ажылдың шынарын экижидер, онгу беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседир дээш ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар талазы-биле идепкейлиг демисежип турар. Амгы үеде республикада социалистиг чарышта 88 муң 915 кижи киржип, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчэшкинни улам калбартып турар. Коммунистиг күш-ажылдың хөй-хөй бригадалары, салбырлары, цехтери бар. Парторганизацияларның удуртулгазы-биле, профэвилел организациялары чаа, мурнакчы түүлдерни нептередир, коллективтерге организакчы, кижизидинчи ажылдың деңнелин бедидер талазы-биле ажылды идепкейжидип турар.

Ростовчуларның «Хожудап турарлар чөк ажылдаар» деп эгелээшкинин деткивишаан, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде профэвилел организациязы партия организациязының удуртулгазы-биле социалистиг чарышты калбартыр болгаш найыралдыг коллектив улуг тиилеягени чедип алган. 2937 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкаш, улус ажылагыйынче чорудуп, беш чылдың дөрт чылдарының планын күүседипнен. Кызылдың алгы заводу, «Тыва коммунэнерго», «Водоканал» эргелели, «Коммунизмниң херели» совхозта болгаш өске-даа күш-ажылчы коллективтер ростовчуларның эгелээшкинин детнип, ында профэвилел комитеттери ажылишчилерниң күжүн планныг даалгаларны күүседиринче мобилизаставышаан, эки түннеңдерлиг ажылдап келген. «Шынарның беш чылынга— ажылчын магадылал» деп москвачыларның, «Бригаданың беш чыл планын— эвээш составтыг күш-биле күүседир» деп свердловчуларның эгелээшкинерин хөй-хөй бригадалар деткип, сөзүнге ээ болуп турар.

Республикада 84 бригада, цехтер, дыка хөй ажылчыннар беш чыл планын В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болур оюнга чедир күүседир дээш ажылдап турар. Онгу беш чылдың планнарын «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 586 КМК-зында Ф. Ф. Поповтуң, № 62 КМК-зында А. А. Черепанованың бригадалары 3, 6 чылда күүседкен. Хөй-хөй мурнакчылар беш чылдың болгаш ооң дөрт чылдарында алган хууда планнарын күүсеткилээн.

Партияның Караганда обкомунуң ажылының талазы-биле партия ТК-ның доктаалынга дүүштүр кылза чогуур ажылдар бисте хөй. Ылаңгыя күш-ажылчы коллективтерге күш-ажылдың болгаш будүүрлегниң сагылга-чурумун быжыглаары, ажыл-агыйны айтырыгларны коммунистиг кижизидилге ажылы-биле сырый холбаштырары чугула. Төп Комитеттиң ол доктаалында социалистиг демократияның, хөй-ниити контролюнуң чугула хевири болур ажылчыннар хуралдарының болгаш будүүрлге хуралдарының ролюн бедидериниң, ажыл-агый айтырыгларын, болгаш хөй-ниити политиктиг амыдыралдың айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчыннарның, албан-хаакчыларның идепкейин бедидериниң чугулазын айыткан. Бо сорулгаларны бисте идепкейлиг шиитпирлеп турар профэвилел организациялары эвээш эвес.

Чижээ, «Шекпээр» совхозта профэвилелиниң доктаамал ажылдаар будүүрлге хуралдарына көдээ ажыл-агый будүүрлгезин планнаарының, социалистиг чарыштың, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларының камналгазының айтырыгларын доктаамал чугаалажып келген. Хуралдарның хүлээп алган шиитпирлеринге контрольдуң дээштинин бедиткен. Доктаамал ажылдаар будүүрлге хуралдарының идепкейиниң бедээни ажыл-агыйның будүүрлге көргүзүглерингe эки салдарны чедирген. Бо чылдың эрткен айларында планныг онаалдалар күүседиринге эки көргүзүглер чедип алдынган. «Росводпромнуң» демир-бетон кылыглар заводунда, № 48 тудуг эргелелинде доктаамал ажылдаар будүүрлге хуралдарының ролю база бедээн.

Ынчалза-даа чамдык коллективтерде профэвилел организациялары чүгле ажылагыйны сорулгаларже чардыкаш, ажыл-ишчилериң коммунистиг кижизидилгезинче шоолуг сагыш салбайн турар. Күш-ажылдың сагылга-чуруму чамдык тудуг болгаш транспорт коллективтеринде ам-даа кошкан. Чижээ, ооң үржүүндан бо чылдың тос айларында 21 будүүрлге ниити продукция будүреринiң хемчээлиниң талазы-биле, 15 будүүрлге продукция сайгарарында, 22 будүүрлге күш-ажылдың будүүркүлүүн бедидериниң планнарын күүсетпээн. Тудуг организацияларында бригадаларның өөрээлиг ажылдаары болур-чогуурy-биле нептеревейн келген.

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинат, Үстүү-Енисейниң балык заводу, Кызыл-Мажалыктың туйбу заводу, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажылагыйы болгаш өске-даа коллективтер хожудап турар. Күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктулары садарының планнарын күүсетпээн ажылагыйлар эвээш эвес. Бо дээргe оларда профэвилел организацияларының кижилер-биле ажылының кошкаан, ажылишчилериң күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин бедидеринге кижизидикчи, культура-массалыг ажылдарның аргаларын долу ажыглавайн турарының херечизи-дир.

Партия организацияларыбиле кады профэвилелдери будүүрлге-даа, идей-кижизидилгелиг ажылга-даа күш-ажылчы коллективтериң ролюн бедидер ужурлуг.

Эргелеп башкарарының школазы, коммунизмниң школазы совет профэвилелдериниң чугула сорулгазы— социалистиг чарыштың, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчэшкиниң арга-хевирлерин улам чаартыры, сагылга-чурумну быжыглаары, күш-ажылдың будүүркүлүүн бедидери, ажылчы чоннарның эргелерин болгаш эрге-ажыктарын камгалаары чедиишкиниг шиитпирлеттинериндeн кижизидилге ажылының ажыктыы улуу-биле хамаржыр социал-амыдырал айтырыглары-биле ханы болгаш дүрген ажылдары болур дээрзин «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айытканы.

Ынчангаш ол бүгү айтырыглар хүн бүрүде профэвилел организацияларының кичээнгейиниң төвүнге тургустунар ужурлуг.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫН ДЕТКИП, ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ТУР БИС

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР

ГДР-ниң тургустунганындан бээр үжен чылынга холбаштыр Берлинге болган байырлыг хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чугаазын солуннардан улуг сонуургал-биле номчуп, түүлдүгзүүдүм.

«Дүүн бистиң кады ажылдажылыгыстың чаа чугула документизинге — ССРЭ биле ГДР-ниң аразында будүүрлегни специализастаарының болгаш кооперастаарының 1990 чылга чедир хуусаалыг программазынга ат салдынган. Допчузу-биле чугаалаарга, оон утказы мындыг: экономиктиг хөгжүлдениң эң нарын айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде, бис кааа-ла ол болдунар болгаш ажыктыг болдур, ботботтарывыстың курлавырларывысты болгаш будүүрлге аргаларывысты бүгү черлерге кады салыр бис» деп. Леонид Ильич Берлинге болган байырлыг хуралга чугаалаанын онза түүлдүгзүүнүп номчудум.

Мен бодум Төрээн чуртувустуң чечектелиишкининге бичеде бол үлүүмну киириштирип, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын бо чылдың сентябрьниң төнчүзүнде күүсеткен мен. Бистиң автобаазаның шугумунга чолаачылаа-ла он беш чыл чедип, бо үениң иштинде машина-техникага озал-ондак чокка ажылдап келдим. Моон-даа соңгаар ынчаар ажылдаары коммунист кижи болганымда хүлээлгем ол.

Д. КУУЛАР,
Харылзаанаың будүүрлге-техниктиг эргелелиниң автобаазының чолаачызы.

КАМГАЛАЛЫВЫС ИДЕГЕЛДИГ

Шериг албанын Ыраккы Чөөн чүкке бистиң чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарының камгалалыңга эрттирген мен. Совет дайынчылар Төрээн чуртунуң, чонунуң тайбың ижин идегелдиг камгалап, боттарының дайынчы болгаш политиктиг белеткелин доктаамал бедидип турар.

Ада-чуртту Улуг дайынының кадыг-дошкуу чылдарын шыдажып эрткен совет улуска дайын кажан-даа херек чок. Ол дугайын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ГДР-ниң 30 чыл болган оюнга тураскаатган байырлыг хуралга чугаалаан чугаазында тодаргай айыткан. Бүгү делегейге мөңге тайбыңны быжыглаар дээш Коммунистиг партия, Совет чазак боллунар-ла бүгү хемчеглерни ап турарын бистер, совет кижилер, эки билир бис.

Чөпсеглениишкинни кызыгаарлаар, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дугайында эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган чаа саналдарны бүрүү-биле деткидим, ол болза бистиң күрүневистиң тайбыңга ынакшылдыг политиказының база бир илергелээшкини-дир.

Ю. ХОВАЛЫГ.

Эрзин район.

Күскү хову ажылдары

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРИПКЕН

Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң тараа ажаалдазы бүрүн доозулган. Ажыл-агый 3000 га черни дорт кестирип, 1450 ганы аңгылап ажааган. Дүжүт бир гадан-на 6,8 центнер болган. Оон аңгыда долуга-кактырган 100 ажыг га черни мал чеминге хереглээри-биле кезип алган. Ажааттынган шөлдүң саванын бөлүп сараатап, чамдыызын кыштагларда чедирип турар.

Артыкшылдыг тарааны күрүнеге дужаары үргүлчүлеп, амгы үеде үрезин арыглаашкыны чоруп турар. Келир чылдың дужудунге күскү чер андарылгазын чорудуп, 1800 га черни аңдарып алган. Бо бүгү кылдынган ажылдар ипатовчу арганы бүрүү-биле ажыглаанының ачызы болур. Дужүт ажаалдазынга бирги черни хоочун комбайнер Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Даваа Дойбан ап, 240 тонна тарааны бастырган. Ийиги, үшкү черлерни комбайнерлер Калчан-оол Ондар, Сергей Оюн олар эвлээннер. Звенолараразында чарышка сөөлгү бешки хонукта бирги черни коммунист Аракчаа Паздериниң звенозу алгаш, 200 акшабиле шаңнаткан. Чер андарарынга күчүлүг «Кировсеттиң» башкарыкчызы Иван Кудрявцев хүн нормазын 100—110 хуудан кудулатпайн, бирги черде чоруп турар.

Арткан 1200 ганы чер донарының бетинде андарып алыр сорулга-биле тракторларга ийи эвлчегин организастап, планны күүседип алыр дээш күжениишкинниг ажылдап кирипкен.

С. КЕНДЕН.

Совет партия-чазак делегациязының Берлинден чорупканы

БЕРЛИН, октябрь 8. (СЭТА-ның тускай корр). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак делегациязын ГДР-ниң найысылалының чурттакчылары акы-дүңмалышкы хүндүткел болгаш чүректиң ханызындан өөрүшкү-биле хүлээп ап турган. ГДР-ниң тургустунганының 30 чылын холбаштыр албанның найыралчы аянчоруун ол делегация кылып чораан, Совет аалчыларны Төрээн чуртунче бөгүн берлинчилер чылыы-биле үлээн.

ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң күрүне туктары-биле, байыр чедиргеи транспарантылар-биле шиметтинген Шенефельд аэродромунга орук-суур менди чаагай чеде бээрин эргим совет аалчыларга күзеп каар дээш ажылчы чоннарының мунмуң төлээлекчилери чыглып келген.

Артиллерия салютунуң даашаашкиннары диңмирээн.

Совет Эвалелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың күрүне гимнерин ырладып күүсеткен. Эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер олар хүндүлел таныылының чыскаалының баары-биле эрткен.

Леонид Ильич Брежнев, делегацияның кежигүннери А. А. Громыко, К. У. Черненко, Н. А. Тихонов, К. В. Русаков олар Э. Хонеккер, ГДР-ниң партия болгаш күрүне удуртукчулары-биле, Берлиниң ажылчы чоннарының төлээлекчилери-биле байырлашкан.

Совет делегацияны ГСЧП ТК-зының Политбюро кежигүннери Г. Аксен, И. Герман, Г. Гофман, Г. Грюнеберг, Х. Зиндерман, В. Кроликовский, Э. Мильке, Г. Миттаг, Э. Мюккенбергер, К. Науман, А. Нойман, А. Норден, Г. Тиш, В. Фельфе, П. Фернер, К. Хагер, В. Штоф, Ф. Эберт. ГСЧП ТК-зының Политбюро кежигүннеринге кандидаттар В. Вальде, Х. Долус, Г. Клайбер, Э. Кренц, И. Ланге, М. Мюллер, Г. Шюрер, В. Яровский. ГДР-ниң Национал фронтузунуң национал чөвүлелиниң удуртукчулары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң кежигүннери, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери үлээн.

СЭКП ТК-ның кежигүннери—ССРЭ-ниң ГДР-де элчини П. А. Абрасимов, Германияда совет шериглер бөлүүнүң Кол командылакчызы армия генералы Е. Ф. Ивановский, ССРЭ-ниң ГДР-де элчин черинин, өске-даа совет албан черлериниң ажылдакчылары үеделгеге киришкен.

ИЛ-62 агаар лайнери Москваже уттай ужудуп үнүпкен.

МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак делегациязы Берлинден Москваже октябрь 8-те ээп келген. Ол ГСЧП Төп Комитединиң, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң ГДР-ниң тургустунганындан бээр 30 чылынга холбаштыр чалаанын өзугаар Герман Демократтыг Республикага албанның найыралчы аян-чоруу-биле чораан.

Делегацияның составында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүү, ССРЭ-ниң ГДР-де элчини П. А. Абрасимов олар бар.

Совет Эвилелиниң Күрүне туктары-биле шиметтингеи Внуково аэродромга делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның секретарылары И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның кежигүннери Б. П. Бугаев, А. Ф. Ватченко, Г. С. Павлов, Н. М. Пегов, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар М. П. Георгадзе, С. К. Цвигун, Г. Б. Цинев, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү К. М. Боголюбов, ССРЭ-ниң министрлериниң бирги оралакчылары Ю. Л. Брежнев, Г. М. Корниенко, СЭТА-ның чиңгине директору С. А. Лосев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының референтизи В. М. Самотейкин олар уткуп алган.

Уткаанларның аразынга ГДР-ниң ССРЭ-де херектеринге тур бүзүреттирген В. Грабовски, элчин черинин дипломаттыг ажылдакчылары турганнар.

Делегация-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдие эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының үзалакчызы А. М. Александров, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының үзалакчызы А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң орадакчызы М. Е. Могилевец олар чанып келгеннер.

(СЭТА).

ЭКРАНДА—«КАТАП ТУРГУЗУУШКУН»

Улустуң маадырлыг чоруунуң арыннарын — улус ажыл-агыйын дайын соонда катап тургусканын беш сериялыг чаа документалдыг-тайылбырлалдыг «Катап тургузуушкун» деп фильмде көргүскен. Ооң үндезининде бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда хөй миллион номчукчуларның улуг сонуургалын чаалап алган Леонид Ильич Брежневтиң база-ла ындыг аттыг ному кирген.

Ол сонуургаччыг номда бижиттинген болуушкуннар болгаш кижилер Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле улустуң күш-ажылчы маадырлыг чоруун көргүскен кинохрониканың болгаш фотографияларның материалдарында бистиң мурнувуска ылдеңи-биле көстүп келир. Совет ажылчын ацгының эң дээре овур-хевирин төлээлээн кайгамчыктыг кижилериниң дугайын экран көргүскен. Көстүп көрбээн кыска хуусаның дургузунда олар үлетпүриүн хөй улуг тудугларын катап тургускан. Оларның аразында В. И. Ленин аттыг Днепрогэс, «Запорожсталь» завод бар.

Ол күжениишкинниг берге чыдарда эш Л. И. Брежнев партияның Запорожье, а ооң соонда Днепропетровск обкомнарының бирги секретары боон ажылдап турган. Массаларның ортузунга доктаамал чоруп, оларны сөзү-биле болгаш ажыл-херек-биле сорук киирип чораан Леонид Ильичиниң хүн бүрү ажыл-чорудулгазының дугайын ооң номунуң маадырлары — катап тургузуушкуннуң дорт киржикчилери экрандан чугаалап турар. Олар Леонид Ильич Брежневтиң ажылының чогаалыкчы, ёзулуг-ла ленинчи стилин, кижилерге сагыш човацгыр хамаарылгазын демдеглээннер.

Бистиң хүннеривисте Приднепровьеге тырттырган кинокадрлар ол кинода кирген. Ол кинокадрлар чаартынган чечектелип турар черни, дайын соолундеги тудуушкунуң маадырларының алдарының салтакчылары болур бистиң үеэвистиң кижилериниң сорук киришкининг болгаш кызымаккай күш-ажылын көргүскен.

«Катап тургузуушкун» деп фильмни Төп телевидение дамчыштыр октябрь 8-те көргүзүп эгелээн. Телефильмниң Украина студиязының кылган киноозун сценаристер В. Барсук, А. Путинцев, режиссер Е. Рябко олар тургусканнар. Сактыышкынларны ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Тихонов номчаан.

(СЭТА-ның корр.).

ДООСКАН

Республиканың хөй-хөй ажыл-агыйлары дужүт ажаалдазын дооскан. Ынчалза-даа хову-шөлдерде ажыл уламчылавышаан: саван бөлүп, пресстээри, аңгыс андарары чоруп турар.

Каа-Хем районда «Енисей» совхозтуң комбайнерлери дужүт ажаалдазын дооскан дораан тракторларже солуй олургулапкаш, аңгыс андарылгазынче кирген.

Совхозка шиитизи-биле үш муң гектар черни күзүн андарар ужурлуг. Амга чедир бир муң ажыг гектар черни андарган.

Күчүлүг К-701 тракторнуң башкарыкчызы, хоочун тракторист Докпай-оол Салчак чер андарарынга шалыпчы күш-ажылдың үлегерин көргүзүп турар. Ол бодунуң үлүүн хүннүн-не 105—110 хуу чедир күүседип тургаш, 500 ажыг гектар черни андарган. Ооң аныяк эжи Иван Щикин дуржулгалыг трактористен дудак чок ажылдап, хүн нормазын база-ла ажыр күүседип турар.

Шөлге бичии-даа саван арттырбайн, бүрүү-биле ажаап алыр сорулга-биле ийи пресс-подборщикти ажылдадып тургускан. Олар үреливишкин, анаа туруушкун чок ажылдап турар. Пресстээн саванны сүтбараан фермазының кышкы турлаанче удур сөөртүп турар.

ЧУРУКТА: трактористер И. Щикин биле Д. Салчак.

Х-К. МОНГУШТУҢ сөзү, фотозу.

Эш А. Ч. Монгушту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Партия органнарынга үр чылда үре-түнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары Аваа Чигжитович Монгушту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1979 чылдың октябрь 9.

ХЕМ ПОРТУ

Киренскиниң хем портунда чүүктер дүжүрер болгаш чүдүрер чер тудуушкуну эгелээн деп, СЭТА-ның корреспондентизи А. Чайдай дыңнаткан. Лена хемнин эриин дургаар күчүлүг кранларлыг, суднолар доктаар тускай чер шөйлү бээр.

Демир-оруктуң Лена станциязындан үш чүс хире километр черде туруп турар Киренск Осетров деп эң улуг хем портунун чогум-на бир филиалы апарган. Ол будүүрлге демир-оруктан суг орууне чүүктерни дамчыдарын болгаш ооң ыңай Якутияже база Ыраккы Соңгу чүктүң өске-даа районнарынче ону сөөртүп чедирерин бөттандырып турар.

Ленага суг орууның ажыттынгаш, оон уламчылаары дыка кыска. Орай күзүн, кажан хемнин адаккы аксы доңуп, хем оруу хаглыка бээрге, Киренск портунга чүүктүн хөй кезии тырлып, мөңнеттинер. Бо чорук Осетровтуң портчуларының ажылын чиигедип, навигация үезинде чүүктүн хөлүн эрттир мөңнели бээрин болдурбас.

Киренск,
Иркутск область.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ТУДУГЖУЛАРГА АЛДАР ҚЫЛДЫР

Улан-Удэниң чөөн талазында хадылыг арга иштинде чаа магистральды тудугжуларга алдар кылдыр Тулугжулар проспектизи деп адаан.

Ам ында 20 муң хире кижи чурттап турар. Чаа микрорайонну долгандыр уруглар комбинаттары, школалар, садыг болгаш амыдырал хандырылга албанының будүүрлгелери туттунгулаан деп, СЭТА-ның корреспондентизи Д. Санжиев бижээн.

Мөңге ногаан хадылар аразында беш каат бажыңнар-биле кожа тос каат бажыңнарны тудуп үндүрүпкен. 300 квартиралыг бажыңны тударын ам планнап турар. Чаа проспектини Культура ордузу база каастай бээр.

Улан-Удэ.

СИБИРЬЖИЛЕРНИҢ ҚАДЫҚШЫЛЫ ДООШ

БАМ-ның тудугжуларының, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн ажылчы чоннарының кадыкшылын камгалаарының антыырларын шахтерларның Междуреченск хоорайында тускай школаның кичээлдеринге аныяк эртемденнер чугаалашкан.

Аваа эмчилер-гигиенистер болгаш биологтар киришкеннер деп, СЭТА-ның корреспондентизи Е. Пастушенко дамчыткан. Тудугжуларның, шахтерларның, металлургтарның кадыкшылын камгалаарын экижидер талазы-биле хөй-хөй чүүлдер кылдынган деэрин илегелдерге болгаш дыңнадыгларга демдеглээн. Эртемденнерниң болгаш эмчилер-практиктерниң хөй-хөй болуктери перспективтиг шинчилелдер ажылдарын кылып турар. ССРЭ-ниң Медицина эртемнер академиязының Сибирь салбырының Новокузнецкиниң гигиена болгаш ажыл-бүрү аарыгларының комплекстиг айтырыгларының эртем-шинчилел институду ол чугула ажылын таарыштырыкчы төвү кылдыр хүлээп көрүнген. Канчаар даа ажок делгем девискеринiң интенсивтиг хөгжүлдези, үлетпүриүн улуг комплекстеринiң мөңнелиишкинiн индустриалдыг Кузбасстың мөңнелиниң ындыг ажылыг ужуражыышкынын моон соңгаар-даа организастап чорударын неп-турар.

Междуреченск,
Кемерово область.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге

ЧЫЛДЫҢ ЭГЕЗИНДЕН

1979-1980 өөредилге чылында партия өөредилгезиниң системазында 23 мүн 900 ажыг коммунистер болгаш партия кежигүү эвестер, экономиктиг өөредилгеде, коммунистиг күш-ажылдың школаларында 29 мүн 100 ажыл-ишчилер өөренип эгелээн. Областың партия организациязының составының барык 98 хүүзү яазы-бүрү өөредилгеде хаара туттунган. Коммунистерни болгаш партия кежигүү эвестерни эртемге үндезилээн үзел-бодалга, коммунизмниң идеяларыга бердингей чоруккa кижизиндиргеге эрткен өөредилге чылдарында чедип алдыңган бүгү-ле үнелиг дужулганы долузу-биле ажыглары, байлакшылары партия организацияларының хүлээлгези.

Бо өөредилге чылының онзагай түүлү — онгу беш чылдың доостур үе чадазында, В. И. Ленининиң төрүттүгениден бээр 110 чыл оюнга болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткел үезинде эртип турары болур. Ажылчы чоннарның улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленининиң чүрттүлгазын база ажыл-чорудулгазын, СЭКП-ниң революсчу-чаартыкчы, ажыл-чорудулгазын, ленинизмниң чүгүлө айтырыгларын ханы өөренирин хандырар хемчегларын партия организациялары ап чоруткан. Эге политиктиг 74 школага 1526 дыңнакчы В. И. Ленининиң допчу намдарын, 791 школаларга болгаш семинарларга барык 17 мүн дыңнакчы марксизм-ленинизмниң кол кезектерин, СЭКП төөгүзүн, партияның документилерин, Л. И. Брежневтиң база партияның өске-даа удуртукчуларының ажылдарын өөренирлер.

Ортумак звеноның школаларына марксизм-ленинизмниң үндезинирни, СЭКП-ниң XXV съездизинің материалдарын, «Сайзырангай социализмниң Конституциязы» деп курсту өөренип доосканнарга «Делегейни чаартып турар өөредиг» деп чаа курсту өөренирин сүмелээн. Ам бо хүннерде 53 школада ол курсту 1246 дыңнакчы өөренип эгелээн. Теоретиктиг болгаш методиктиг семинарларга, партия ажыл-агый активниң школаларына сүмелээн марксизм-ленинизмниң чүгүлө айтырыгларындан В. И. Ленин, СЭКП—социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуның дугайында», «Партия тургузуушкунунуң чүгүлө айтырыглары», «СЭКП-ниң экономиктиг политиказы, «СЭКП-ниң аграр теориязы болгаш политиказы», «Амыдыралдың социалистиг хевири» деп темаларны 1219 дыңнакчы өөренип, политиктиг билиниң деңнелин бедидер. Үк курстарны өөренирин удуртукчу кадрларның идей-политиктиг болгаш ниити билиин улам хамыладыр, ажылчы чоннарның ортузунга кижизидилге ажылын билдилиг организастап, идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин чаңгыс аай чорударын хандырар арганы бээр.

1979-1980 өөредилге чылы, моон мурнунда чылдар-биле бир дөмей, экономиктиг өөредилгеге ажылчыннарның, тускай эртемниглерниң, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларының удуртукчуларының белеткелин экижиндиринче, ажылишчилерниң коммунистиг кижизидилгезин күштелдиринче, оларның күжевишкинин чурттуң экономика болгаш социал хөгжүддезиниң планнарын амыдыралга идепкейлин-биле боттандырарынче, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидиринче угланган.

Ол сорулгаларны боттандырарыга партия комитеттери болгаш ажыл-агый органнары, күш-ажылчы коллективтериң удуртукчулары болгаш хөй-ниити организациялары СЭКП ТК-ның, Совет чазактың ажыл-агый механизмин улам ыцай сайзырангайжыдарының, күрүне органнарының сорулгаларының дугайында база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң планнаашкыны экижидер болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидиринге ажыл-агый механизминиң доктаалдарын калбаа-биле таймылбырлап, өөренирин хандырары чугула.

Партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү-ле хевирлериге өөредилге чылы «Ленинизм— бистиң үениң революсчу тугу» деп теманы өөренири-биле эгелээн болгаш «Ленининиң херээ чурттап база тиилел турар» деп теманы өөренири-биле доостур.

Экономиктиг өөредилгениң системазынга баштайгы кижээлдерге «Ленинизм—бистиң үениң революсчу тугу» деп теманы өөренген сөөлүнде дараазында 2-3 кичээлдерге ажыл-агыйжы механизмни сайзырангайжыдарының дугайында партияның база чазакчың салган сорулгаларын өөренир апаар. Ол кичээлдериң чижек планы № 37 «Экономическая газета» солунда парлаттынган.

Бо өөредилге чылындан эгелеп эртем-техниктиг дөпшилгениң экономиктиг бяза социал айтырыгларын өөренирингe пропагандистерни белеткээри негеттинип турар.

Партияның болгаш күрүнеиң чаа хүлээп алган документилери политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң дээштинн болгаш ажыктыын бедидериниң үндезини болур. СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыцай экижидер дугайында» доктаалында чугула сорулгаларың бирээзинге пропаганданың болгаш агитацияның эртемниг деңнелин бедидери деп айтып турар.

Пропагандистерниң теоретиктиг белеткелин, ажыл-агыйжы шынарын, харыысалгазын бедидеринге бо өөредилге чылында эгелээр ниитидел-политиктиг аттестация улуг рольду ойнаар.

Партия комитеттериниң болгаш министерстволарның, ведомстволарның чанында турдуштунган политиктиг, экономиктиг өөредилгелерниң методиктиг чөвүлелдери пропагандистерни информастыг тайылбыр базза методиктиг материалдар-биле хандырар хемчегларни алыры негеттинип турар. Партия болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчулары пропагандистер-биле доктаамал ужуражып, оларны бүдүрүлгелериниң, районларның, республикаларның экономиктиг хөгжүлдезинің айтырыглары-биле чепсеглеп, экономиктиг ажыл-орудулганың хөй-ниити амыдыралының чугула айтырыгларына хамаарыштыр дыңнакчыларының санал-оналын билип алыр ужуралар.

Методиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң чөвүлелдери, удуртукчу ажылдакчылар пропагандистиң хүннерин эрттирер хемчегларын база алыр болза эки.

Чаа өөредилге чылынга бедик шынарга белеткел кичээлдерниң шынарын, ооң түңнелинде ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер талазы-биле партияның шиитпирлерин болгаш планнарын боттандырарынга оларның ужур-дузазын күштелдирер.

А. ООРЖАК.
СЭКП обкомунуң Политиктиг чыгыдыышкын бажыңының консультантызы.

Совет кедээниң кижилери

АДАЗЫНЫҢ ЧАГЫЫ-БИЛЕ

1954 чыл. Сүрүн-оол Монгуш Бора-Тайга школазынга өөренгеш, ооң ортумак өөредилге черинге өөренип киреринге белеткени берген. Малчын адазы ооң изиг күзелин чүүлдүгзүнүп деткизе-даа:

— Ачам, аваның иазы-хары улгаткан болгай, оглум, хой соондан кылаштаары улам-на берге апар чыдар. Артып калгаш, бистиң орнувуска хойжулазында кандыгыл?— деп айтырган.

Сүрүн-оол иштинде ынаксавайн турза-даа, ачазының сеткилин хөмүдатпазы-биле:

— Боданып көрейн аа, ачай —деп каан.

— Ачаның чугаазы черле чөп ышкаш-тыр, оглум—деп, авазы деткээн.

Сүрүн-оол комсомол организациязының секретарынга келгеш, ада-иезиниң сүмезин чугаалаан.

— Тергиин шын санаалдыр. Биске аныяк малчыннар херек — деп, секретарь база кырганнарның саналын деткип чугаалаан.— Хөөчуннар оларны даглының алгаш, мал ажылынга өөредир апаар. Баштайгы чылдарда дузалакчы кадарчы болуп ажылдаай-ла сеп. Ынчаар дугуржуп алыылы аа?

Сүрүн-оол чөпшээрешкен.

Чылдар эрткен. Аныяк хойжу мергежиндиң чажыттарын улам-на хандыр шинээдип ап бар чыткан. Бир-ле катап Сүрүн-оол суурдан кара-кара карактарлыг, долбаныыг кызыл чаактыг кыс эдертип келген.

— Бо кайызы боор, оглум — деп, ачазы Даржаа ашак уруг дынаваас аразында оглундан бүлүү айтырган.

— Кенинер болур ыйнаан, ачай. Чугаалажып көрүнер даан харын.

Бир эптиг үеде:

— Адың кымыл, кызым— деп, Сүрүн-оолдуң авазы кенинден айтырган.

— Хажыт дээр— деп, уруг харыылаан.

— Бистиң чанывыска малчыннаар харын, ургларым. Таныжып алганыңар биске, кырган улуска, көнчүг өөрүнчүт-дур — деп, Даржаа ашак сеткили өөрүп чугаалап олурган.

Кырганнар ургларын өглеп каан. Аныяк өг-буле удаваанда кодан хой хүлээп алган. Кускаар чайын хем иштинче кожун кирип келгеш, Сүрүн-оол ада-иезиниң аалынган аңгы черге өөн өглеп, кажаа тудуп ап, чурттай берген. Сүрүн-оолдарның арга-мергежилиниң бедип органы-биле бир дөмей, Сут-Хөлге амыдыралга база улам-на чаартының, хөгжүп орган. Колхозтарны каттыштырып, чаңгыс улуг совхозту тургускан. Ажыл-агыйны бурунгаар хөгжүдеринге ол дыка эптиг апарган, экономиказы-даа быжыгып кел чыткан.

— Шаг шаа-биле түрбас деп чүве ол эвеспе, мон, Хажыт. Ажыл-агыйывыстың хемчээли өскен-дир. Ону ам ийи улуг совхоз кылдыр үскен болгай. Бирээзин «Алдан-Маадыр» деп адаан. Эки-ле аа?

— Шынап-ла харын. Малдың саны база өскен болгай. Ында сээн-даа, мээн-даа үлүүм кирген.

— Ниитиниң малының баш санын өстүрери, продуктулуун бедидери эң чугула сорулгаларның бирээзи деп партия, чазактың шиитпирлеринде бижээн-дир.

— Бистиң изиг күзел-чүткүлүвүстү улам деткип, ону быжыглап турар ышкажыл. Ынчаар кылыр-даа ужуруг бис...

Аныяктарны мал ажылынче эвилелдээр, совхозтун Оргу-Шөл бригадазы ышкаш, комсомолчу—аныяктарның хойжу бригадаларын Бора-Тайга салбырга тургузар, кажаа-хораа-ны чаа телевилел бөгүгаар тудар дугайында айтырыгны көдүрер дээн күзелин Сүрүн-оол биле Хажыт ол хүн үрле чугаалашкан.

Олар түс черниң бөлүүн дүктүг хөөн кадарып турар. Чылдың-на мал чемин четчир кыллыр белеткеп ап, кыштаглаашкынга эки белеткенип турарындан база боттарының хүлээнген ажыл-хөрөөнге кызымаанган каларган малы кажан-даа хүр-менди. Эрес-кежээ Сүрүн-оол кышкы хүннерде Кадыр-Актың дожунун кыры-биле Хөлдүктүг бажының дыттарын аъдынга төрепчилеп бадырып тургаш, чаңгыс-даа ыяш чок черге бажыңны, кажааны-кыштагны тудуп алган. Салбыр эргелекчизи Сарыглар Менге-Назын малчынның ол кызымаккай чоруун улуу-биле үнелеп, мактаан.

Сүрүн-оол Даржаевич Монгуш малчыннар хуралдарынга идепкейлиг киржип, ажыктыг санал-оналдарны киирип, бедиткен хүлээлгелерин ап турар. Бо чылын төрүүр чүе хойга онааштыр 115 хураганы менди камгалап, өстүрерин хүлээнгеш, 118 башты камгалап ап, дорбуктурган.

— Бо көргүзүгну келир чылын оон-даа бедидип, 100 башка онааштыр 120 хураганы менди алырын хүлээнир деп турар бис— деп, Сүрүн-оол Даржаевич ужуражылгавыс үезинде чугаалады.

— Дүгү чер албас хой-дур бо: бир баштан 1 кг 800 граммны алза экизи-ле ол. Бо көргүзүгну кудулатпайн, харын-даа бедидиринче чүткүп ажылдап чоруур бис...

«Алдан-Маадыр» совхозтун мурнакчы ишчилери, өглеп-өөнгө эз болуп чаңчыккан, ёрес соруктуг малчын өг-буле Сүрүн-оол биле Хажыт Монгуштарның ажыл-ишчи амыдыралын каксы көргүзерге мындыг-дыр. Олар ам каларган хөөн семиртип, келир кыштаглаашкынга кызымаккай белеткенип турарлар.

О. ОХЕМЧИК.

Чөөн-Хемчик район.

ЧУРУКТА: С. Монгуш.

Авторнуң фотозу.

БАШТАЙГЫ КИЧЭЭЛДЕРГЕ

ХООРАЙНЫҢ ХАРЫЛЗАА БЕЛДИРИ

1979-80 өөредилге чылының баштайгы кичээлдеринге дыңнакчылар, инженер-техниктиг ажылдакчылар, коллективтиң удуртукчулары айыткан шагында чыглып келген. Харылзаа белдириниң кол инженери, пропагандист М. С. Козлов чаа өөредилге чылының эгелээнинге холбаштыр түүе чугаалап, өөредилге программазындан ангыда кандыг айтырыгларны сайгарарын дыңнакчыларга таныштырган.

«Ленинизм — бистиң үениң революсчу тугу» деп лекцияны пропагандист М. Козлов номчаан.

Харылзаа белдириниде организастаттынган теоретиктиг семинарга инженер-техниктиг ажылдакчылар, цехтер начальниктери-биле катай шуптуг 41 кижи бо чылын өөренир. Оларның хөй кезии коммунистер.

Харылзаачыларның теоретиктиг семинарын беш чыл удуртуп турар хоочун пропагандист Михаил Сергеевич чаа өөредилге чылының планынын төлевилелин эрткен өөредилге чылының түңнел кичээлинин соонда дораан кылып алыр чаңчылдыг. Ынчангаш чаа өөредилге чылының план-программазын чогаадып тургузарынга бергедевес. Кичээлдерни неделя санының вторник хүнүнде эрттирер деп доктаадып алганнар.

АЛГЫ ЗАВОДУ

Республикада улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи—алгы заводунга партия чырыдыышкынының, комсомолдуң болгаш экономиктиг билиглер системазының чаа өөредилге чылының баштайгы кичээли болган. Аяа СЭКП обкомунуң талаазы, чинк, аъш-чем үлетпүрүнүң болгаш садыг киллизинин инструктору М. К. Доржукай олурушкан.

Кичээлдің организастыг кезии заводта партком секретары Е. Г. Наумова эрттиргеш, бо өөредилге чылының сорулгаларын кичээлге олурушканнарга дыңнадып, өөредилге чылының эгелээнинге холбаштыр пропагандистерге, дыңнакчыларга байыр-чедиргеи.

Коллективте ортумак болгаш эге звеноның ийи школалыга заводтуң ажылчыннары, а теоретиктиг семинарга инженер-техниктиг ажылдакчылар, цехтер начальниктери, заводтуң удуртукчулары өөренир. Бо өөредилге чылында заводка шупту алдан ижинин өөредилгеже хаара туткан. Кичээлди айның дөртүү неделязында вторник хүнүнде эрттирер.

Баштайгы кичээлге «Ленинизм — бистиң үениң революсту тугу» деп лекцияны теп лаборатория эргелекчизи, пропагандист Т. А. Тютрина номчаан.

«Колхиданың 40 мүн гектар шелдүг чавызааштарын кургадыр, мелиорастаан черлериң ажыглалын экижидер... талазы-биле ажылдарны боттандырар», (СЭКП-ниң XXV съездизинің шиитпирлериндеи).

Грузияның картазын көөр болза, республиканың далай эринде девискээрин дургаар Колхида чавызаажы ногаан дилиндек кылдыр 200 мүн гектар черде шейлүп чоруткан. Үр эвес үе мурнунда ол эртинмес тулаалардың, черлик үнүштеринің чуртту турган. Совет эрге-чагырга дургустунары билек, ол черни шинээдир талазы-биле ажылдар эгелээн. Амгы үеге чедир Колхида тулааның 90 мүн гектар ажыг кезии шинээттинген. Ында шай болгаш цитрустуг культураларның плантациялары ногаарарын чаптылган, чаа-чаа суурларны тудуп турган.

Чүгле онгу беш чылда бөзин мелиорация ажылдарынга республиканда 100 миллион рубльди, аны Колхиданы шинээдириниң бүгү эрткен үелеринде чарыгдааны хирени көргеи бооп турар.

ЧУРУКТА: чоокта чаа-ла эзнаргей, тулаа чыткан черде Зугдид районуң Ленин орденниг шай ажыл-агыйлыг Ингир совхозунуң ногаан плантацияларының чаптылып чорукганы.

И. ЧОХОНЕЛИДЗЕНИҢ фотозу.

ЧЫЖЫРГАНА СЫРЫЙ БОЛУР

— Бистиң бир кол салып турар сорулгавыс болза, амгы турган чыжыргана шелүп 100 гектарга калбартыры болур. Ол сорулганы күүседири-биле 26 га черни белеткеп алган бис. Келир чазын ол шелге чыжыргана олурттур — деп. Сут-Хөлдүң ыяш ажыл-агый участогунуң салбыр начальниги А. Ховалыг чугаалап турар.

Чыжыргана шелүп калбартыр ажылга трактористер Сергей Монгуш, Кертик-оол Монгуш олар эң идепкейлиг ажылдап турарлар. Чыжыргананың үрезинин чыыр, арыглаар ажылга Сандый Ооржак, Аваа Ооржак олар үлегерлиг ажылдап турарлар.

Эм каттыг мяштың камгалалын күштелдирген, ында эки турачы камгалакчылар калбаа-биле киржип турар.

О. БОРАШ.

ЧАА ЧЫЫНДЫДА

СЭКП-ниң XXV съездизинин соонда чыыгган идеология ажылының улуг дуржулгазы «Коммунизм дээш демиселчилернің амыдыралчы идепкейлиг туружу» деп чаа чыыныда кирген. (Политиздат, 1979 ч.). Ол номда Бакуга болган Бүгү-эвилелдің эртем-практиктиг конференциязының материалдары коллаан кирген болгаш конференцияның киржикчилериге СЭКП ТК-ның Чингизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң, байыр чедириишкини-биле эгелээн. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүге кандидат, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиевтиң илеткелі база ажылчы чоннуң мөзүшынар кижизидилгезиниң айтырыгларына холбашкан хөй-хөй материалдар ында кирген.

«Коммунистиг мөзү-шынар болгаш корум-чурум» секциязының хуралында СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржактың «Корум-чурум үрээшкинин болдурбазын комплекстиг шиитпирлээриниң дуржулгазы» деп илеткелин ында база парлаан. Партия, совет, хөй-ниити организацияларының, административтиг органнарның коммунистиг моральдың хажыдыышкынарын болдурбазының, чурттакчы чоннуң политиктиг культуразын хевирлээриниң болгаш эргеһоойлу пропагандазының дугайын автор бижээн. Корумчурум хажыдыышкынарының болу бээр чылдагаанларының доктаамал сайгарылгазының, оларны болдурбас дээш хөй-ниити киржилгезиниң хевирлериниң болгаш аргаларының айтырыгларын сайгарган.

А. ЛЕГКИЙ.

Ф. ЭНГЕЛЬСТИҢ ШЫЛГАРАНГАЙ АЖЫЛЫ

Теория айтырыглары

(«Өг-бүленің, хуу өнчүүн болгаш күрүненің тывылганы» деп номнуң 95 чылынга)

Кижи төрелгеннің генийниң бижээн шылгарангай номнарының аразында онзагай, кижилерниң бодалының хөгжүдезиниң үе-чадаларын тодаралып турар болгаш төөгүүн орууп хөй-хөй он чылдар бурунгаар чырыдып турар чогаалдар бар. Ындыг чогаалдарга Фридрих Энгельстиң «Өг-бүленің, хуу өнчүүн болгаш күрүненің тывылганы» деп ажылы улам дүрүм ёзугаар хамаарыр. Ол ажыл 1884 чылдың октябрьда Цюрихке үнүп келген.

В. И. Ленин ол номну бедин-биле үнелээн. 1919 чылдың июль 11-де, Я. М. Свердлов аттыг Коммунистиг университеттің дыңнакчыларынга чүве чугаалап турган, ол ук номну «амгы үениң социализмниң кол чогаалдарының» бирээзи кылдыр өөренирин оларга улуу-биле сүмелээн. Бо чогаалда «домак бүрүзүнге бүзүрел-биле көрүп болур, домак бүрүзүн сагыш даап чугаалаан эвес, а аажок улуг төөгү болгаш политиктиг материалдарга үндезилел бижээн дээрзинге бүзүрел-биле көрүп болур» деп, ол чугаалаан. (Ч. Д. Ч, 39 т., 67-ги арында).

Фридрих Энгельстиң бодунуң чугаазы-биле алырга, номну джылдан кылып тура, ол капитализмниң мурнундагы ниитилел формацияларының төөгүүн айтырыгларынче амыдыралының сөөлгү чылдарында улуг кичээнгей салып чораан улуг башкызы болгаш өнүү К. Маркстың угаан-бодал чагыын күүселип турган болуп турар. 1880—1881 чылдарда Энгельс, аар аарыг турган Маркстың саазынарының аразында дешилгелиг америк эртемден Моргания «Эрте-бурунгу ниитилел» деп чогаалының делгереңгей конспектизин тып алган. Конспектиде шүгүмүүлелдиг сачалдар болгаш Маркстың бодунуң бодалдары база бар болган. Бодап көөрге, Маркс Моргания шинчилелдериниге тускай ажыл бижиринге белеткенип чораан, ынчалза-даа ону кылып четтикпээн хире.

Соңгу-америк индейлерниң ниитилел тургузуун хөй чылдар дургузунда өөренип көрүп келген Моргания медээлерине даянгаш, Маркстың америк эртемленің ажылынга хамаарыштыр шүгүмүүлекчи сачалдарын болгаш бодалдарын, а ол ышкаш Грениянын, Римнин, Ирландиянын болгаш бурунгу германнарның төөгүзүүнүң талазы-биле бодунуң материалдарын ажыглавышаан, Энгельс кижи ниитилелиниң хөгжүлдезиниң ниити хевирин, эге ниитилел тургузуундан эгелээн калбаа-биле көргүскен.

Энгельстиң ажылында эң чугула бөлүктериң бирээзи—ол дээрге өг-бүленің төөгүзү, ниитилел амыдыралынга оон туружу болгаш ролю болуп турар.

Өг-бүлени төөгүүнүң категориязы кылдыр көрбүшаан, Энгельс ниитилел хөгжүлдезиниң аңгы-аңгы үе-чадалары-биле оон хевирлериниң тудуун харылзаалыын, ол хевирлериң бүдүрүлге аргаларының өскерилгелериниң хамаарылгалыын илередип көргүскен. Бүдүрүлгениң сайзырангайжыыры, күш-ажыл бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези болгаш хуу өнчүүнүң тывылганы төрел харылзааларынга үндезилеттинген эрги ниитилелдің үндезиннерни турулдуруп келген. Оон орнунга чаа ниитилел келир, «аңда өг-бүле тургузуу өнчү-хөренги харылзааларынга бүрүү-биле чагыртыр болгаш аңаа бистиң үеинске чедир бижиттинген бүгү төөгүүнүң утка-шынары болур ангы чөрүлээлери болган ангы демисели оон эгелээш, хостуу-биле калбарар» (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс. Чог. 21 том, 26-гы арын).

Материалистиг диалектиканы тулдур эки билир Энгельс, өг-бүленин хевирлери материалдыг чүүлдерни бүдүрериниң аргазында өскерилгелерден хамаарыштыр канчаар хөгжүп база өскерлин келгенин базым саны-биле эдерти көргүскен.

Энгельс буржуаз өг-бүленин шынгыы шүгүмчүлээн. Хуу өнчүүн тергиделиниң байдалдарында хөрөөженнерниң деңгерге чогунуң экономиктиг үндезинин илерткен болгаш хөрөөженнерниң ёзулуг хосталгазы чүгле бүдүрүлгениң капиталистиг аргазын узуткаанының түңнелинде чедип алдыңган туруп болурун ол көргүзүп турар. Чүгле бүгү «хөрөөжеи чонну ниитилел бүдүрүлгезинче эгидип хиирери» хөрөөженнерни хостаарының бирги эге чүүлү болур деп, Энгельс айыткан (база ында, 77-ги арын).

Энгельстиң бодунуң номунда өнчүүнүң язы-бүрү хевирлериниң тывылганын болгаш хөгжөөнин анализтеп көргени онза-чугула ужур-дузалыг бооп турар. Буржуаз төөгүчүлерге, экономистерге болгаш социологтарга удурланыштыр ол хуу өнчүүнүң хевир-чадалары монге чүве эвес дээрзин, ол болза кижи ниитилелиниң чүгле түскай үе-чадазында тыптып келген дээрзин мөгүш чөкка көргүзүп турар. Бүдүрүкчү күштериниң хөгжөөни-биле база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедөөнзи-биле өске кижилериниң күш-ажылының түңнелдерин шинээдип алыр арга канчаар тыптып келирин, аңаа үндезилээш, хуу өнчү болгаш кижини кижи мөлчүүр чорудуун канчаар тыптып келирин база ниитилелдиң удурланышкак аңгыларга — мөлчүкчүлерге болгаш мөлчүкченнерге чардынганы-биле ниитилел хөрөктерни эргелеп башкарарының бүгү улус боттандырын турган төрел-бөлүк тургузугнуң орнунга күрүне канчаар тургустунуп келирин Энгельс көргүзүп турар.

Энгельс күрүненің ангы-аңгы боттуг хевирлерин көргеш, ылангыя буржуаз идеологтарының капитализм демократиязының дээди хевири кылдыр көргүзерин оралдажын турары буржуаз-демократтыг республиканың ангылыг бүдүжүн сойгалаан көргүскен. Ол болза, хажагай шинчилиг, ынчалзажок бодунуң эрге-чагырганын: «бир талазында, дүжүметтерни... шуут садын алырының хевири-биле, өске талазында.. чазак биле биржаларның аразында эвилел хевири-биле» ажыглаар мөзүлүг ындыг республиканың ангы бүдүжүн сойгалаан (база ында, 172-ги арын).

Бодунуң ажылынга күрүненің келир үеинің дугайында айтырыгны көдүргеш, Энгельс капиталистиг ниитилелде бүдүрүкчү күштериниң өзүлдези болза малчыкчу аңгыларының бар турары бүдүрүлгеге дорт шаптык болу бээр хире бүдүрүлге хөгжүлдезинин ындыг чадазында чедире бээр дээр дутайында Маркс-биле мурнунда кылган түңнелин хөгжүдүп турар. Ол болза пролетар революциязын чайлаш чок болдуруп турар, ол революцияны, Маркс биле Энгельстиң чаңгыс эвес айтып чораны ышкаш, чүгле эрги, мөлчүкчу буржуаз күрүне машиназын чуура шаварының болгаш ону чаа хевириниң күрүнеи-биле — пролетар диктатуразы-биле солуурунуң аргазы-биле боттандырын болур. Чүгле бүдүрүлгениң чепсектериниге болгаш херекселдериниге хуу өнчүүн болгаш антагонистиг аныларны узуткаарының үндезиниге ниити күрүненің чидериниге болгаш өлүп бадарынга аргалар тыптыр.

Энгельстиң классиктиг чогаалында тайылбырлаттынган күрүне дугайында марксисчи өөредилгеня чаа төөгү үе-чадазынга дүүштүр сөөлүнде В. И. Ленин бүгү тала-биле хөгжүткен.

Октябрь бүдүүзүнде, 1917 чылдың август-сентябрьда бижээн «Күрүне болгаш революция» деп шылгарангай ажылынга В. И. Ленин күрүненің тывылганының болгаш ангылыг утка-шынарының дугайында, пролетар диктатуразының дугайында марксизмнин өөредиинин ажылчын ацгынын демиселинге кайы хире улуг ужур-дузалыын көргүскен. Ленин бодунуң ажылынын адазы-биле бөзин социалистиг революция биле оон түңнелинде тыптып келир күрүненің—чаа хевириниң, мурнукдагы бүгү күрүнелерден бодунуң социал бүдүжүнүн-даа, бодунуң хевириниң-даа талазы-биле ылгалдыг күрүненің аразында дорт харылзаалының болгаш кады хөделиишкинин демдеглээн.

В. И. Ленин күрүненің дүжүп бадарының экономиктиг байдалдарының дугайында чүүлү ол айтырыгны коммунистиг ниитилелдің ийи чадазының дугайында өөредиг-биле холбап турган база күрүненің дүжүп бадары коммунизмниң чүгле дээди чадазында болур дээрзин көргүспүшаан, ажылдан кылган.

Күрүне дугайында марксисчи-ленинчи өөредиг болза, күрүненің аңгы үстүнде характериниң дугайында «теориялы» катап тургузар дээр, амгы үениң империалистиг күрүнезин «бүгү-ниити чаагайжыдылганың күрүнези» кылдыр хажыды көргүзер дээр буржуаз-ревизионистиг оралдажмышкыныларга өлүмнүг соотгуу берин келген болгаш бистин хүннериисте-даа берип турар. Ол өөредиг социалистиг дем үениң каттыштырылга чурттарының ажылчы чоннарынга чаа, ацгы чок ниитилелди чедиишкининг тургузарынга дузалап турар. Ол бүгү кижи төрелгеннге социал дешилгеже орукту ажыдып турар.

Иван ПОДКОПАЕВ.
(ПМА).

Хамааты камгалалының билиглери

БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

«Чоннуң бүдүрүп тургускан бүтү-ле чүүлдери бүзүрелдиг-биле камгалаттынган турар ужурлуг» деп, Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXV съездизинге илеткелинге чугаалаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырлы-да ажылдап турарлэр өөрензе чогуур чэрби шактыг өөредилгени программа өзугаар эрткеш, хамааты камгалалының талазы-биле ГТО-нуң нормаларын дужаар ужурлуг.

Бистиң Кызыл районнуң ажыл-агыйларында, школаларында хамааты камгалалының штабтары тургустунган. Шеригжиттинмээн отрядтарның хууда составтары программа өзугаар кордүнген өөредилгени эртип, теория-биле практиканы холбап турар. Хамааты камгалалының, шериг-патриоттуг кижизидилгениң талазы-биле, ажылдэр «Сукпак», «Көк-Тей» совхозтарда, ол-ла ажыл-агыйларның болгаш Баян-Кол ортумак школаларда, райпода, районнуң харылзаа белдиринде, № 1317 көжүп чоруур механизастаттынган колоннада эки тургустунган. Ылангыя № 1317 КМК-да (начальниги В. С. Чехменёв) хамааты камгалалының ажылынче чогуур кичээнгейни салып келгениниң хер-херекселдери четчир, тускай өрээлли камгалал ажылдары эрттиреринiң булуну кылдыр дерээн. Көк-Тей ортумак школа (директору Е. В. Шестакова), районуң харылзаа белдири (начальниги С. П. Зубков) хамааты камгалалының тускай булуңнарын дерип турер.

Районнуң хамааты камгалал штабының планын өзугаар комплексти өөредилгени «Көк-Тей» совхозка эрткен чылдың төнчүзүнде эрттирген. Аңаа республиканың хамааты камгалалының начальниктери болгаш районнарда хамааты камгалал штабтарының начальниктери киришкен. Өөредилге бедик деңгеле эрткен. Ол ышкаш районуң совхозтарында санитар дружиначыларын маргылдаазын Көк-Тейниң дыштанылга зоналыга июнь эгезинде эрттирген. Анда ажыл-агыйларда сандружина командалары хамааты камгалалының талазы-биле боттарының билиин практика кырынга шенешкен. Маргылдаага «Көк-Тей» совхозтуң сандружина командазы бирги черни алган. Ийиги, үшкү черлерни «Шамбалыг», «Тиилелге» совхозтарының сандружиналары эзлээн. «Сукпак», «Кара-Хаак» совхозтарның төлээлери чогуур деңгеле чедир белеткеннээнин көргүскен. Районнуң школаларында бо талазы-биле ажыл эзлээн экижээн. «Зарница» оюнларын февраль-март айларда организастаг эрттирип турар. Баян-Кол, Көк-Тей ортумак школаларда хамааты камгалалының кичээлдери 2, 5, 9 классларда шынарлыг эртип турар.

Чоокку үеде районнуң комсомолчу аныяктарының хамааты камгалал талазы-биле эстафетазын ВЛКСМ райкому, райспорт комитеди, ДОСААФ райкому-биле кады эрттирер деп планнап турар. Аңаа комсомол комитеттери, көдээ Советтер күүскомнары амдыгаштан эгелеп белеткеп эгелээн.

Хууда камгаланырының дериг-херекселдерин садып тыптынар болгаш чурттакчы чонга өөретсе чогуур хамааты камгалалының чээрби шактыг өөредилгезин көдээ Советтер күүскомнары, районнуң кижи эмнелгези, Тере-Хөл сельпозу, районнуң мал эмнелгези, ыяш ажыл-агый чери, КМК-62 багай организастаан.

Массалыг узуткаашкыдан чедиишкинниг камгаланыры—дайзынның халдап кээр үезинде хамаатыларның корум-чурумнуундан болгаш, баш удур белеткенгениниң шын хөделиишкининден хамааржыр. Бодунга болгаш эш-өөрүнге эмчиниң баштайгы дузазын чедирерин кижи бүрүзү билир ужурлуг. Орта белеткелди тайбың үеде тускай доктаатканн программа өзугаар өөредилгени хамааты бүрүзү эрткен турары албан.

Массалыг узуткаашкының чепсектерин ажыглап, дайзын халдап келген таварылгада чурттакчы чон чүүү кылза чогуурул? Албан организация, бүдүрүлге черлеринге, чурттаргы бажыннарынга радиоприёмниктерин болгаш репродукторларны үргүлүү ажылдап турар кылдыр ажыдып алгаш, эрге-чагырга органнарының айтышкыннарын, хамааты камгалал штабтарының сигналдарын дыңнап, сигналдар өзугаар хөделир ужурлуг. Ылангыя коллективтиг-биле камгаланыр черлерни болгаш хууда камгаланырының дериг-херекселдерин баш удур белеткээр. А бир эвес хоргаданыр, чаштынар черлер чок болза, оңгарларны кончуг дүрген белеткээр.

Кижи бүрүзү бодунга таарыжыр идик-хепти, камгалал херекселдерни баш удур белеткеп алган турар ужурлуг. Оларны канчаар белеткээрин 20 шактыг өөредилгениң практиктиг кичээлдеринге өөреткен турар.

Тыныш органнарын камгалаар кол херекселдер противогазтар болгаш респираторлар болур. Оларны боттарынга тааржыр хемчээлиниң аайы-биле сатқаш, сумказынга этикетка кылгаш, аңаа бодунуң адын бижиир. Чижээлээргe, бистиң районнуң КМК-1317-нин хамааты камгалал булкунда противогазтарның сумкаларында эзлериниң фамилиязын, адынын, адазының адынын эбе үжүктерин, хемчээлин бижээш, чурумнуу-биле чыскаай азып каан.

Хамааты камгалалының дериг-херекселдерин шыңгыы хайгааралга, тускай шкафтарга шыгжаар. Аргалыг болза бүгү дериг-херекселдер совхозтарда, школаларда, албан организацияларда хамааты камгалал штабтарының начальниктериниң хайгааралыга турар болза эки.

Ч. ДОРЖУ,
Кызыл районда хамааты камгалал штабының начальниги.

МАЛДЫГ, ПЛАННЫГ БИС

Каа-Хем районнуң Бүренде кырганнар болгаш инвалидтер интернат-бажыңының коллективи дузалал ажыл-агыйлыг, тодаргайлаарга, азырал малдыг. Малды кышкы үеде чемгерериге он ийи тонна сигген херек.

Малының кышкы чемгерилгезинге четчир сигенни белеткээн. Ону Соян Ойдупка баштаткан бригада белеткеп кылган. Сигген белеткээр ажылга 70 харлыг Саая Соскур-оол, Иргит Бадыраа база эштер Күстүгүр, Болат-оол олар эң идепкейлиг ажылдаан. Интернат-бажында чурттап турар кырганнар боттарының күжү-биле малының кышкы чем-суурун ынчаар чедиштир белеткеп алганнар.

З. ХОМУШКУ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТӨӨГҮЛҮГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ГДР-ниң тургустунганының 30 чылының байырлалынга турасказал болдуруп, Берлинге эрттирген байырлыг хуралга чугаазы бүгү делегейге аажок улуг үнелээшкинни болдурган.

* * *

Массалыг информацияның чепсектери боттарының тайылбырларынга, даштыкы чурттарның күрүне болгаш политика талазы-биле көл ажылдакчылары Совет Эвилелиниң болгаш ооң социалистиг дем каттыштырылгазының талазы-биле эвилелчилериниң тайбыңга ынакшылдыының болгаш чаагай тура-соруктуунуң чаа боттуг илереддеринге — Төп Европада боттарының шериглериниң санын чаңгыс талалыг чурум-биле кызырар дээн шиитпиринге, ол ышкаш Совет Эвилелиниң барын талакы районнарында ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң санын амгы деңнелинден кызырарынга ССРЭ-ниң белеп болганынга бедик үнелээшкинни берип турар.

Ооң-биле холбаштыр амдан эгелээш Европада шынар талазы-биле чаа байдал тургустунган-дыр деп демдеглеп турар. Айыл чок чоруктуң болгаш тайбыңның байдалдарында амыдыран-чурттаар арганы Европаның бүгү улустарынга берип турар совет саналдарга харыы кылдыр НАТО чурттарының удуртукчулары шиитпирни хүлээп алыр болгаш улустарның үндезин эргежыктарын херекте алырынга беленин херек кырынга көргүзер ужурлуг.

Акы-дунма социалистиг чурттарның төп солуннары, радиозу болгаш телевидениези СЭТА-ның каналдары-биле дамчыдары билек Л. И. Брежневтиң чугаазын бүрүн парлаан болгаш дамчыткан.

* * *

Л. И. Брежневтиң чугаазын Берлиниин «Нойес дойчланд» солуну Совет Эвилелиниң кедүргени, тайбының бүгү талалыг чаа программазы деп адаан. Европага болгаш бүгү делегейге айыыл чок чоруктуң хандырарынче угланган ол программада Европа дипти тайбының диви болдурарының тодаргай перспективазы тайылбырлаттынган деп, ол солун бижээн. Моон-биле кады Совет Эвилели тайбыңга тодаргай хандыкшылдыын болгаш чаагай тура-соруун сес кырынга эвес, харын херек кырынга көргүзүп турар. Ам хамык ужур барын талакы чурттарда. Реализм, күрүне талазы-биле мерген угаан, биргээр чугаалаарга, аңаа-ла чөптүг бодал тиилеп үнер дээрзинге идеген турар бис деп, «Нойес дойчланд» демдеглээн.

* * *

Берлинге болган байырлыг хурал Совет Эвилели баштаан социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чурудуп турар тайбыңга ынакшылдыг чайгылыш чок политиказының чырыткылаңчак көргүзүү болуп берген деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну онзалап демдеглээн. Совет удуртукчунуң көдүрген саналдары төөгүлүг ужур-дузалыг. Ол саналдар Совет Эвилелиниң болгаш акы-дунмалышкы социалистиг өске-даа чурттарның тайбыңга ынакшылдыының болгаш чаагай тура-соруктуунуң илерели-дир. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга удурланып турарларның «совет шериг кыжаныы» дээр хоп-нүүлүү, үрдүнчек кампаниязынга аар согуушкунну ол саналдар таварыштырып турар.

* * *

Л. И. Брежневтиң чугаазын Берлинге хурал киржикчилериниң динмиттиг адыш часкаашкыннары-биле укааны тайбыңга ынакшылдыг совет эгелекчи саналдарны изиибиле үүлдүгүзүүн турганының херечизи болу берген деп, Чехословакияның радиозу дамчыткан. ССРЭ-ниң тайбыңга ынакшылдыының болгаш чаагай тура-соруктуунуң чаа боттуг илерээшкиннерин Европаның болгаш бүгү делегейниң улустары деткиир деп бүзүрел-биле чугаалаан болур.

* * *

Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары бистиң планетавыстың өске бүгү девискээрлеринге ышкаш, Европага база тайбыңны күзел турар деп, Венгрианың «Непсабадшаг» солуну айыткан. Л. И. Брежневтиң Берлинге чугаазындан алгаш көөрге, ол дээрге бистиң даштыкы политикавыстың көл үндезини, ооң көл ооргазы-дыр. Ол политиканы чайгылыш чокка чорудуп турар бис.

Социалистиг күрүнелериниң инициативаларын болур-чоруу-биле үнелеп база олардың чаагай үлегерин эдерериниң НАТО чурттарының чазактарын Л. И. Брежнев ыйгырган деп, парлалганың ПАП дээр польша агентилел чери онзалап демдеглээн.

* * *

«Боттуг хемчеглери Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңның база дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының өзүзүнга тааржып турар политиктиг чугула инициативаны Совет Эвилели үндүрду» деп, Румынияның «Сиынтейя» солуну Берлинден дыңналыынга онзалап демдеглээн.

* * *

Л. И. Брежневтиң чугаазында кирген боттуг саналдар Барын чүкте база калбак үнелээшкинни хайныктырган.

Совет саналдар «Чөөн болгаш Барын чүктериниң аразында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказынга эки байдалды тургузарынче угланган-дыр» деп, «Вашингтон пост» солун минип бижээн.

Төп Европада шериглериниң санын чаңгыс талалыг чурум-биле кызырар дугайында Л. И. Брежневтиң инициативазы дипломатия талазы-биле кончуг чугула-дыр деп, Эн-Би-Си дээр америк телекомпаниянның тайылбырында демдеглээн. Европада ядролуг боо-чепсектерни кызырарын база саналдаш, совет удуртукчу ийи улуг күрүнениң аразында харылзааларда дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырарының чугулазы чок-тур деп чүвени Картериниң администрациязынга көргүскен деп ол тайылбырда чугаалаан.

Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг чаа инициативалары алызындан төөгүлүг ужур-дузалыг-дыр деп, көскү америк төөгүүү болгаш хөй-ниити ажылдакчызы Г. Аптекер медеглээн. Ам барын талакы чурттар, хамыктың мурнунда АКШ. Совет Эвилелиниң бүянныг үлегерин эдерер ужурлуг. ССРЭ тайбын дээш демиселдиң бажында чоруп турарының дугайын Л. И. Брежневтиң чугаазы херечиледи деп, ол айыткан.

(СЭТА).

ЛИССАБОНГА МИТИНГ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португал болгаш Итали компартияларының найыралының хөй муң кижи киржикчилиг митингизи шайысылалдың спорт ордузунга болган. Аңаа ИКП-ниң Чиңгине секретары Э. Берлингуэр болгаш ПКП-ниң Чиңгине секретары А. Куньял олар чүве чугаалаанар.

Итали коммунистер Португалияның коммунистери-биле, бүгү португал ажылчы чоннар-биле ханы эп-сеткил каттыштырылгазын илередип турар деп, Э. Берлингуэр чугаалаан. Португалияга чоруп турарының үезинде ИКП-ниң делегациязы чурттуң амыдыралының янзы-бүрү талалары-биле таныжып, реакцияның соксаал чок чимзениишкиннериниден 1974 чылдың Апрель революциязының чаалап алышкыннарын португал ажылчы чоннарның камгалап алыр деп шиитпирлиинге бүзүрээн.

ИКП-ни болгаш ПКП-ни найыралдың болгаш кады ажылдажылганың ур харылзаалары холбаштырып турар деп демдеглээш, сөөлгү чылдарда ийи партияның аразында харылзаалар чаа хөгжүлдени алган деп, Итали компартиясының Чиңгине секретары онзалап айыткан.

ПКП болгаш ИКП болза мөлчүлгеден болгаш капиталистиг дарлалдан кижилерни хостаары дээш, хамаарышпас чорук болгаш тайбың дээш, социализм болгаш коммунизм дээш демисежип турар коммунистерниң, ажылчы чоннарның ийи партиязы-болур деп, ооң соонда чүве чугаалаш, А. Куньял онзалап демдеглээн. Ол болза бисти чоокшулаштырып база каттыштырып турар көл чүүл болур деп, ол айыткан.

Совет Эвилелинде болгаш социалистиг өске чурттарда социализм болгаш коммунизм тургузуушкуну, ол чорудулганың делегейде ужур-дузазы бүгү делегейде улустарның демиселинге шиитпирлиг салыышкынны киирип турар деп, А. Куньял чугаалаан. Тиилелгелиг чаа революциялар бооп турар. Национал-хосталгалыг шимчээшкин төөгүлүг тиилелгелерни чедип ап турар. Делегейниң кады ажылдажылгазы, чавырлыышкын болгаш тайбың дээш улустарның демиселинiң чедиишкиннерин барымдаалап көрбүшаан, эң-не агрессчи империалистиг күштер боттарының чүткүлдерин доктаалдырынче албаатакан.

Ооң ужурундан айтиимпериалистиг депшилгелиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштерниң, чүнүн-даа мурнунда амгы үениң эң-не күчүлүг политиктиг күжү болур делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви болза капиталистиг дарлалдан кижи төрелгеннин хостаары дээш чедиишкиниг демиселиң эң чүгүлүн фактору болур деп, ПКП-ниң Чиңгине секретары демдеглээн. Өске чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары-биле ийиралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын быжыглаарынга бүгү тала-биле дузаларынче португал коммунистер чүткүп турар деп, түнелинде ол медеглээн.

БУРУУ ШАПКАН

ДЖОРДЖТАУН. Кариб далайның районунга АКШ-тың шериг күжүн өстүреринче Вашингтон администрациязының угланыышкынын дөрт кариб күрүнелериниң — Гайананың, Ямайканың, Гренаданың болгаш Сент-Люсияның чазактары кады - кылган медеглелинде шиитпирлиг буруу шапкан.

Ол кавының улустарының эрге-ажыктарынга дээп турар болгаш хамаарышпас күрүнелериниң иштики херектеринде холгаарлап киржиишкин бооп турар шиитпирни хүлээп алырын болдурбас ужурлуг деп, ол чурттарның чазактарының ында непереткен медеглелинде айыткан. АКШ-тың администрациязының хемчеглери Кариб далайның бассейнинде тайбыңга болгаш доктаамал чорукка кыжаныышкынны өскүдери-биле айыылдыг.

Кариб далайның зоназын кандыг-бир чурттуң салдар чедирер кавызы кылдыр көөрүп орадджыр турарын медеглелде буруу шапкан.

(СЭТА).

БРАЗИЛИЯ. Сантус—Бразилияның мурнуу-чөөн күүгүде Сан-Паулу штатта порт хоорай. Ону тавартыр чурттан үндүр садар кофениң дөрттүү бир кезии эртип база аңаа ССРЭ-ниң садыг суднолары үргүлүү изээп турар.

ЧУРУКТА: хоорайның эрги болгаш чаа архитектуразы.

Е. Куницынның фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ХЕРЭЭН КАМГАЛААР ДЭЭШ

МАНАГУА. (СЭТА). «Сомосизмге өлүм!», «Контрреволюцияны чок кылыр!», «Кушажылдың будүрүкчүлүүн бедидип турган, дайзынларга согуг берээл!» деп лозуннар-биле бүгү Никарагуага улустуң чыскаалдары эрткен. Социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырып чорударынга болгаш чурттуң улус ажыл-агыйын катап тургузарынга шаптыктаарын ораддажып турар контрреволюсчуларның чимзениишкиннериниге шиитпирлиг өйтүр шаныышкынны бээрин ол чыскаалдарның киржикчилери негээн.

Революция дайзынларының сөөлгү үеде идепкейжий берген черлери болур Масая болгаш Чинандега хоорайларга хөй муң кижи киржикчилиг чыскаалдар болгаш митингилер болган.

Масаяның хөй кижи чурттап турар районнарының бирээзинге контрреволюсчулар элээн каш бажыннарны өрттедикен. Камгалалдың сандиночу комитеттериниң шиитпирлиг хемчеглериниң түнелинде өжүрген өрт улуг материалдыг когаралды чедиргеп.

Улуска удур кем-буруулуг улуг херектерни үүлгедип турган национал гвардейжилерни кара-бажындан хостаарын боо-чепсектиг сомосчу дээрбечи бөлүк Чинандегага ораддашкан. Халдаашкыны сандиночу улусчу армияның кезектери ойтур шапкан.

Контрреволюстуг хөделиишкиннер кылганы-биле буруулуг Сомосаның национал гвардиязының кежигүннери чораанарны шыңгыы шиидерин Никарагуаның найысылалының хереезеннериниң чыскаалының киржикчилери негээн.

Никарагуага революцияның тиилээнинин соонда мурнунда национал гвардейжилер чораан мун-мун кижини хостап салган. Кижи көөр хөөн чок диктатураны чок кылган улустуң хереезин, шыныын оларның хөй кезии ханызы-биле медерел билген болгаш чурттуң үрелген ажыл-агыйын катап тургузарынга идепкейлии-биле киржи бергеи. Ынчалза-даа ол кижилериниң чамдыызы тиилээн революцияның буянныг чоруунга хора чедиреринe органнаставрынга ажыглаанар.

Эстелиге, Матагальпеге, Чонталёске болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга улустуң чыскаалдарынга болгаш митингилериниге хамаарыштыр «Сандино радиозу» радиостанция чүүлү ындыг массалыг хөделиишкиннер, доктаамал серемчилелдиг чорук болгаш шиитпирлиг демисел революцияның хереезин камгалап шыдаар деп онзалап демдеглээн.

ИРАН КУРДИСТАНДА БАЙДАЛ

ТЕГЕРАН. Национал автономия дээш демисежип турар курд тура-халыкчылар-биле чазак шериглериниң аразында Ирак Курдистанда аткылажышкыннар үргүлүүлевишаан.

«Техран таймс» солуунуң дыңнадып турары-биле алырга, Мехабадка октябрь 6-да ол черниң чурттакчы чонунуң массалыг чыскаалы болган. Ооң үезинде элээн каш магазиннерни өрттедикен. Хоорайның мэриниң дыңнадып турары-биле алырга, дүне када Мехабадка чамдыкта элээн каш шактарның дургузунда аткылажышкыннар бооп турар. Ооң мурнуунда курд партизаннар аар боо-чепсектен болгаш гранатометтардан чазак шериглериниң гарнизонун бооланнар деп, ол чугаалаан.

Курдистанда байдал дугайын дыңнадып тура, «Джомхурие эслами» солун Мехабадта радио-телевидение станциязы ам-даа курд тура-халыкчыларның холунда турар деп айыткан.

Мехабадтың «Ислам революцияның камгалакчыларының корпузунуң» командылалының хоорайның чурттакчыларынга кыйгырыын Тегераның радиозу дамчыткан. Бир эвес ол черниң чурттакчылары моон сонгаар партизаннарга дуза көргүзерин уламчылаар болза, оларга хамаарыштыр «улам-на шиитпирлиг хемчеглерни ап чорудар» деп дыңнаткан.

(СЭТА).

ПРОФЕССИЯ ШКОЛАДАН ЭГЕЛЭЭР

Совет школачылар эртемнер үндезиннериниң билиглери-биле кады профессионалдыг быжыг мергежилди чедип ап турар. Чуртта 800 ажыг школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинаттары, өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадалары, бүдүрүлгелериниң өөредилге цехтери оларга школага өөренип турган-ла профессия шилип алырынга дузалап турар.

Өзүп орар салгалдың күш-ажылчы дадыгыышкынын ынчаар бөттандырып турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентилери дыңнаткан.

ХАБАРОВСК. Хабаровскиниң Демир-орук районунуң үстүү классчыларының хөй кезии ажылчы мергежилдеринге өөренирин шиитпирлээннер. Ол дугайын олар школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинадының нептереткен анкетазынга бижээннер.

Боттарының «школа заводунуң» мастерскаяларынга олар токарының, даараныкчының, чазаныкчының, электриктиң болгаш радиотехниктиг профессияларын өөренип ап турарлар. Хоорайның бүдүрүлгелеринге ыдыг тускай эртемнинг ажылчыннар херек. Аныяк ажылчыннар дугайында сагыш салып, Хабаровскиниң заводтары болгаш фабрикалары өөредилге комбинаттарын шефке ап, мастерскаяларны дериирге дузалап, дагдыныкчылар кылдыр эң эки ажылчыннарны чорудуп бергеннер.

Ол комбинатка өөренирге школачыларга солун: олар бүдүрүлгениң ажылынга дорт киржип, бүдүрүлгелериниң чагыглары-биле школачылар продукцияны бүдүрүп үндүрүп турарлар. Улуг кижилериниң үлегери-биле өөреникчилер социалистиг чарышты организастап, «профессия талазы-биле эң эки» деп ат дээш демисежип турарлар.

* * *

СУМГАИТ. (Азербайджан ССР). Аныяк химиктиң школазының өөреникчилери — үстүү классчылар лаборант-шенекчиниң профессиязын чедип алырлар. Ынчыг школаны Азербайджан ССР-ниң Эртемнер академиязының хлорорганиктиг институдунда ажыткан.

Өөредилгениң программазында теоретиктиг курс, эртем талазы-биле ажылдаарынга өөреникчилериниң киржилгези. Сумгаиттың химиктиг улуг бүдүрүлгелери-биле таныжары кирген.

Химиктериниң аныяк хоорайы бодунуң бүдүрүлгелеринге кадрлар белеткээриниң дугайында сагыш сала берген. Школачыларның профессионалдыг угланыышкынының талазы-биле ында ажылдың хөй санныг хеварлери тывылган. Үстүү классчыларның «Глобус», «Современник» болгаш өске-даа клубтары бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле, специалистер-биле ужуражмышкынарны организастап турар. Школалар аразының республикада эң улуг өөредилге-бүдүрүлге комбинадын хоорайда туткан. Ында чыл бүрүзүнде ийи муң школачылар хоорайга херек профессияларны өөренип ап турар.

* * *

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Сонгу Осетияның найысылалының үстүү классчылары Кавказта чаңчыл болган ажыл-иш болур ыяш каастан чазаарын, алдынап даараарын, хевис аргыырын өөренип эгелей бергеннер. Ындыг арганы оларга республикада эң баштай ажыттынган улуг өөредилге-бүдүрүлге комбинады берген.

Оолдар токарыың болгаш слесарының мергежилиге өөренип, автомобиль башкарып, электроника-биле таныжып турар. Уруглары даараныла, стенография, машинага бижик кагары, кулинария сонуургаткан. Кичээлдерни кадржазан ажылчыннар, күш-ажылдың хоочуннары, эртемденнер чорудуп турар.

Автономнуг республикада школаны бүдүрүлге-биле холбаарының, өөреникчилерни күш-ажылга кижизидериниң талазы-биле солун дуржулга чыгдыыган. Көдээ районнарда өөреникчилериниң чүс-чүс бригадалары бар. Олар колхозтарының болгаш совхозтарының ынаныштыг курлавыры болу берген. Хоорай школаларында өөредилге-курс пунктулары эки ажылдап турар. Ол пунктулар үстүү классчыларга күш-ажылчы мергежилди чүгле шингээдип алырынга дузалап турар эвес, харын оларның ажылга кирип алырынга база дузалап турар.

* * *

ГРИГОРИОПОЛЬ (Молдав ССР). Молдавияның Малаештыы суурунга механизаторга байырлыг хүлээп алыышкын болган. Көдээ школаның 20 доозукчулары трактористиң шынзылгазын алыр эргезин төрээн колхозунуң шөлдериге чайгы практика үезинде бүзүредип көргүскеннер.

Малаештыда ортумак школа механизатор кадрлар белеткээр чер болу берген. Ында черге ынак болурунга, ону кампаарынга, ооң өзулут ээзи болурунга өөредип турар. Ол болза школаның болгаш Сергей Лазо аттыг колхозтуң нинти сагыш салыр үүлү болу берген. Колхоз өөреникчилерге чүс гектар тараа шөлүн болгаш хөй санныг амгы үениң техниказын берген.

Чүгле сөөлгү үш чыл дургузунда барык 270 доозукчулар колхозтуң трактор бригадаларынга ажылдай берген. Чаа механизаторлар күш-ажылга бедик өөргүзүглерни чедип ап турар. Ол дугайын дүүнгү школачыларның алган шаңналдары херечилеп турар. Оларның аразында орден эдилекчилери, Ленинчи комсомолдуң лауреаттары бар.

● ● ●

ДИВАН. Израильдиң башкарыкчы бөлүктери океан ындында камгалакчыларының деткимчезинге даянып алгаш, сөөлгү бүдүн чартын чылдың дургузунда тускай догуннаан Ливанның хоорайларын болгаш чурттакчылыг черлерин дерзиизи-биле бооп, бомбалап база аңаа удур агрессияны соксаал чокка калбартып турар.

Ливанның мурнуу чүгүнге израиль агрессияның чоокта чаа өскүтнен ханныг үүлгедиглериниң түнелдери болза чүс-чүс өлүрткеннер, муң ажыг балыглатканнар, чурттаар бажың чок артканн чүс-чүс муң ливан болгаш палестин тайбың чурттакчылар болуп турар. Агрессорлар АКШ-тан алганы чаа хевирниң боо-чепсектерин ажыглап турарлар.

ЧУРУКТА: Тир хоорайның чурттакчызы хереезен ниже, өске муң-муң чаңгыс черчурттуглары ышкаш, чурттаар бажыңы чок артканн.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ОРУС ДЫЛДЫ ӨӨРЕНИП ТУРАР

Болунуң төрээн дылын делегейде аң-не чараш дыл кылдыр санавас кижи тыптыр деп бе. Мен орус кижи-дир мен. Мен бодаарымга, мээң дылымдан байлак, нарын, чедингир, чурумалдыг дыл чок. Менде өндүр чаагай бадыткалдар-ла арбын. Ломоносов болгаш Тургенев, Достоевский болгаш Толстой, Ленин болгаш Маркс, Роллан болгаш Мериме, Голсуорси болгаш Джеймс, Т. Манн болгаш Бехер орус дыл дугайында улуг магалал-биле чугаалап чораннар. «Амыдырал дег кызыгаар чок, диринг» —деп, Гоголь чугаалаан. Бистиң вектиң эгезинде чурттап чораан сураглыг орус шүлүкчү Валерий Брюсов орус дылга мындыг олурулларны бараалгаткан: «Мээң шынчы өскүүм, мээң кара сагыштыг дайзыным, мээң хаанным, мээң күлүм, төрээн дыл».

Англияның хөрөнгитеннер белүүнүн солуну «Файненшл таймс» солуунуң бодалы: дыка хөй кижилерниң ол дылдың чугле сураан дыңнаанын хомудаачыг. Ынчаарга орус дылды эки билир кижилерниң бадыткалы-биле алырга, ол болза делегейде эң-не байлак, эң-не чараш дыл чүве-дир. Орус дыл болза немец чүве аттарының ээлдээн, англи кылыг сөстериниң каазын, француз дылдың ылаптын болунда дүүштүрүп турар дижир. Ол болза дыннап, билип алырына чиик, аажок айлашкак үннерлиг, тускай алныг дыл».

Орус дыл болгаш литература башкыларының делегей ассоциациязының (ОДЛБДА) чоокта чаа ГДР-ниң найысылалы Берлинге болган IV конгрезиниң хөй санныг делегаттары-биле чугаалажып тура, бүгү диптерниң янзы-бүрү аймак-сөөк, эңгы-аңгы чудулгелиг болгаш албан-дужаалдыг кижилериң орус дылче чүткүлүүн чылдагааны хөй янзы дээрзинге база катап бүзүредим.

Ындыг-даа болза, бүгү-ле хөй янзы чылдагааннардан — хууда сонуургалдан күрүне эрге-ажыынга чедир — кол чылдагаанны — амгы делегейге орус дылдың ылаптыг болгаш билдингир рольдуун болгаш туруштуун ылгап алыры берге эвес.

Кысказы-биле ол мындыг анаылыг:

Орус дыл болза англи, француз, испан, араб, кыдат дылдар-биле чергелештир. «Делегей дылдарының клувунуң» кежигүнү болуп турар болзажок, ооң эң-не аныяк кежинын ховар болуушкын кылывыпаан дээрзи билдингир. Черниң баштайгы кылымал эдериничизи-биле, Гагаринниң космоска ужудуушкуну-биле делегейни кайгаткан делегейниң бир улуг күрүнезиниң — социализмниң бирги чурттунуң ат-алдары, ооң тайбыңга ынакшылдыг политиказы болгаш, адактың сөөлүнде, Томас Манның «ыдыктыг орус литература» деп адааны ооң литературазы планетаның аңгы-аңгы кыдыг-булуңнарында кижилериң угаанын болгаш чүректерин хаара түтпайн барып шыдавас. Ол-ла чылдагааннар-биле орус дыл, ооң ээлериниң амыдырал байдалдары-биле чөпшээрешпейн турар кижилериң безин кичээнгейин бодунче хаара түлүп турар: дылды билири ооң ээлеринге ынакшылды херечилевес...

ГДР-ниң найысылалынга болган специалистер съездизи орус дыл кайгамчык нарын дээр дугайында аажок-ла нептерөнгей апарган хоозун чугааны сойгалап шыдаан бе?

Кандыг-бир славян дылдыг эвес дыл эртемденнериниң орус дыл-биле таваржы бергеш аңгадай бээринин ужурун билип ап болур. Танывазы бижик, үзүн алфавит (33 үжүк-түг), алды падежтер, кылыг сөзүнүң аажок хөй хевирлери, демдеглеттинген ударение чогу—бо бүгү чаа кижини коргудуп болур.

Даштыкы дылды шиңгээдип алыры кажан-даа бөдүүн дерек эвес дээрзи бир янзы айтырыг. Ооң бадыткалы ол-даа ыйнаан, башкыларның улуг ачы-хавыязын үнелээниниң демдээ кылдыр ассоциация А. С. Пушкин аттыг медальды тургускан. Ооң-биле делегейниң эң эки орус дыл башкыларын чылдың-на шаннап турар. Берлинге баштайгы медальды алган кижилер 1967 чылдың сентябрьда Парижке ОДЛБДАны тургузушкан кижилер болуп турар. Оларның аразында профессор Поль Полья (Франция) Анатолий Алитан (ГФР), Альфред Шмидт (Австрия), Базили Бялокозович (Польша), Бурт Габка (ГДР).

— Бистиң ассоциацияның ажыл-чорудулгазының үш чылын улуг конгресс-биле доозары чаңчыл болу берген,—деп, доктор Габка мөөгээ чугаалады. — Дараазындагы конгресс 1982 чылда Прагага болур.

Валерия ПРУТ,
ПМА-ның тускай корреспондентизи.
Берлин—Москва.

ҮШ ЧЫЛ БОЛУР

Боттарынга таарыштыр кылдынган бичии столдарында олургулапкан, амданыг аъшчем чип олурган бичиилерге шаптыктавазы-биле ясли-садтың эргелекчизи Сайын-кыс Наичатовна Санчаттың өрээлинге кээп, ол коллективтиң ажыл-ижиниң дугайын чугаалаштывыс.

Тес-Хем районда «О. Шыннаа» совхозтуң ажылчыннарының, тускай эртемниглериниң болгаш башкыларының 20 ажыг уруглары ол ясли-садка чурттап, аас-кежиктиг өзүп-доругуп турар. Янзы-бүрү өңнүг ойнаарактар, чуруур, бижиир херекселдер-ле хөй. Садиктиң бичии ээлери оларбиле ойнап, чуруп, пластиллин-биле дүрүлер тудуп, башкыларның солун чугааларын, тоолдарын дыңнап — хүннүн эрткенин безин эскербестер.

— Ясли-садывыс ажылдап эгелээнден бээр 3 чыл чедип турар. Бо чылын мында чүгле ортумак болгаш бичии бөлүктериниң уруглары бар. Эрткен чылдагы улуг бөлүктүң уруглары ам школада өөренип турар. Оларның өөредилгези эки—деп, ясли-садтың эргелекчизи чугаалады.

1979 чыл — Делегейниң уруглар чылы болгай. Ынчангаш бичиилериниң аас-кежиктиг өзүп-доругарынга, кижизидилгезинге хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни ол коллектив кылып турар. Ылангыя кижизидикчи башкы Нина Сакты Берт-Даг ортумак школаның дооскаш-ла, бо ясли-садка ажылдап келген. Уруглларны ойнаарынга, ырлаарынга, шүлүк чугаалаарынга өөредири ындыг-ла болген эвес, а кижизидикчи башкы ол талазы-биле талантылыг болур ужуруг. Уруглар-биле ажылга аныяк башкының чедишкинин ооң кады ажылдап турар өөрү мактап чугаалажыр. Ол ышкаш Клара Мөнге, Елизавета Балчыр олар база-ла бичиилерни кижизидериниге төлептиг үлүүн киириштирип турар дээрзин Сайын-кыс Наичатовна мактап чугаалаан.

ЧУРУКТА: кижизидикчи башкы Нина Сакты ортумак бөлүктүң уруглары-биле.

М. КАЛЧАННЫҢ сөзү, фотозу.

КЫДЫКЫ СОҢГУ ЧҮКТҮҢ УЛУСТАРЫНГА

Ленинградта күрүнеңиң А. И. Герцен аттыг башкы институдунуң Кыдыкы Соңгу чүк улустарының факультединге үжен дугаарды өөредилге чылы эгелээн. Ол чылдар дургузунда маңаа дээзи эртемни, орус дыл болгаш төрээн дыл башкызының тускай эртемин эрткен үеде бодунуң үжүк-бижин безин чок чораан Соңгу чүктүң бичии улустарының ийи муң ажыг төлөлекчилери чедип алган. Оларның аразында алдар-сураглыг чүкчи чогаалчы Юрий Рытхэу, манси шүлүкчү Юван Шесталов болгаш нивх прозаик Владимир Санги база бар.

Факультетте ам 24 бичии улустарның 282 төлөлекчилери өөренип турар. Чуртта баштайгы башкы институттарының бирээзи болур бо институттуң шыырак башкылары Соңгу чүктен келген студентилерге орус улустуң болгаш делегей культуразының байлактарын шиңгээдип алырына улуг дузаны көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТА: башкы Л. Б. Гашилова (ортузунда) бирги курсчулар биле. Солагай талазындан оң талазынче: корак Альбина Янлгина, эвенк Александр Ефимов, нанай Ирина Макота, ненец Мария Яптунай болгаш чүкчи Валентина Татро олар.

М. БЛОХИННИҢ фотозу, **СЭТА-ның фотохрониказы.**

УЖУРАЖЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Тыва АССР-ниң Сан министерствозунга сан-хөөнүн хоочун ажылдакчылары-биле ужуражылга кежээзи болган. Кежээниң киржикчилериниң мурнунга ыида Местком даргазы Т. М. Андреева чүве чугаалаап, республиканың сан-хөө шугумунуң хоочун ажылдакчызы С. А. Алдын-кыс кежээге Тываның Совет Эвилелинге каттышкан соонда чылдарда сан-хөө шугумунуң ажылы канчаар сайзырап келгенин солун кылдыр чугаалаан. Ооң-биле кады хоочуннар В. Н. Ковалёва, А. Г. Лазарева, Е. И. Леликова олар сан-хөө шугумунда ам ажылдап турар эш-өөрүнүң ажыл-ижин сонуургап танышкаш, аңаа хамаарыштыр ажыктыг санал-оналын бергеннер.

Ужуражылга кежээзиниң түңнелинде Тыва АССР-ниң сан министри Б. К. Будегечиев сөс ап, чүве чугаалаап, республиканың сан-хөө ажылдакчыларының онгу беш чылдың дөртү чылында салдынган сорулгаларны чедишкиниг күүседир дээш канчаар ажылдап турарын чылганнарга таныштырган.

Түңнелинде сан-хөө ажылдакчылары кежээниң киржикчилеринге солун программалыг концертти көргүскен.

И. ЯРЦЕВ.

ШКОЛАЧЫЛАРГА

Брестиниң чээрби бир дугаар школазында номга ынактарның кабинети ажыттынган. Моортан уруглар сонуургаан номнарын чагдып ап, кандыг-даа номнар үнериниң дугайын билип ап болурлар. Кабинеттиң ажылының планында номчулга конференцияларын эрттирери, чогаалчылар-биле, оларның чогаалдарының маадырлары-биле ужуражыышкыннар кирген. (СЭТА).

ТУРА ДҮШПЕЙН...

Шыдыраага делегей чемпиону ат дээш Анатолий Карпов-биле ойнаар эң шыырак ойнакчыны шилип алыр баштайгы маргылдааларның база бир үе-чадазы эгелээн. Бо удаада аңаа киржир делегейниң шилиндек шыдыраачыларын ийи зонага үскен. Бирээзи чоокта чаа-ла Рига хоорайга болуп эрткенин номчукчу билир. А ийигизи Мурнуу Америкада Бразилияның Рио-де-Жанейро хоорайынга сентябрьның 22-де эгелээн. Ийи зонаның үш-үш типлекчилери кордакчылар санынга кирер эрге дээш ам-даа болур маргылдааларга демиселди үргүлчүлээр.

Ригага эрткен маргылдаага тергиин эки түңнелди ол чер чурттуг Михаил Таль чедип алган. 17 шыдыраачы-биле ойнаш, кымга-даа уттурбайн, 14 санны алган. Ол хире улуг маргылдаага ындыг түңнел турбаан. Ийиги черни база-ла совет гроссмейстер Лев Полугаевский алган. Үшкү-дөртү черлерни венгр гроссмейстерлер З. Рибли, А. Адорьян ээлээн. Бо ийи шыдыраачы аразында алды салыг ойнаар болгаш типлээни үштүн санынга кирер.

Бо доозулган маргылдааның түңнелинге хамаарыштыр делегей солуннары делгеренгейбиле бижип турар.

Михаил Тальдың дугайында «Правда» солунга мынчаар тайылбырлаан:

Делегей чемпиону чораан Таль маргылдааның эгезинден бээр тергиин эки белеткелдиин көргүскен. Доктаатынган дүрүм өзугаар совет гроссмейстерлер аразында баштайгы дөрт салыгларда ойнаан. Аңаа Рига чурттуг гроссмейстер ужуражылга бүрүзүнге типлеп үнген.

Ындыг старт ону хей-аът кирбес аргажок. Түге дээрге, ол бодунуң төрээн хоорайынга ойнап турган болгай.

Черде ынчаш, Тальдың спортчу туружу ылангыя бо чылын маргылдаа бүрүзүндеп-не көдүрүп орган. Ылангыя Монреальга болган тергиин дээн «сыдыстар» маргылдаазынга ол киришкеш, делегей чемпиону Карпов-биле биргиийги черни үлешкен.

Амгы үеде Таль бодунуң аныяк чылдарында ышкаш шыырак хевириндe катап киргеи. 1968 чылда делегей чемпиону ат дээш киржир кордакчылар оюнуга ол киришкен турган, ам 12 чыл эрткенде база ындыг алды шыдыраачыларның «месилдежишкининге» киржир.

Тальдың типлелгезин ол солун «тура дүшпейн, тыныш албайн» чедип алган деп үнелеп турар.

Аныяк венгр гроссмейстер Риблиниң шыдыраачы мергежилиниң өзүп турарын «Правда» солун демдеглээн. Ооң оюнунда ойна түүл—ол бирги ээлчегде практиктиг ойнакчы, шыдыраа оюнунуң янзы-бүрү парын көштери-биле эки чепсегленген, удурланыкчыны-биле демиселге ооң психологизаын ажыглап билир, кажар тулчукчунуң бирээзи. Чижээлээрге, удурланыкчының сеткил-бодалын дынаар сорулга-биле чогуур үеде «хайым» саналдай кааптар. Бир эвес удурланыкчы тулчуушкунга алзып, бодунуң байдалын эки деп үнелеп көрүп турар болза, демги «тайбың» шинчикчизин соңгаарлаткаш, бодунуң ажыктыг туруштарын ажыглаар ойнакчы. Буэнос-Айреске болган делегей олимпиадазынга Венгрияның командазы типлээн, орта аныяк гроссмейстер төлептиг салыгны киргген.

Зона маргылдаазынга чамдык элдептиг-даа болуушкуннар тургулаан. Чижээлээрге, он алдыгы салыгда Полугаевский биле Рибли ийилээ таварышкаш, чүгле 11 минута дургузунда 9-ла көш кылгаш, хайымнажып, бир янзының рекордун тургускан.

(СЭТА-ның корр.).

ДЕТКИП ТУР МЕН

Бо чылдың июль айның 21-де үнген № 168 «Шын» солунга чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсанның «Шайлаар чер» деп үүлүн улуг сонуургал-биле номчудум. Хакас автономнуг областың төвү Абакан хоорайның барык кудумчу санында шайлаар чер ажылдап турарын, ынза национал чем аймаан делгеренгей садыглап турарын чогаалчы магадап бижээн. Ооң-биле кады автор бисте шайлаар черлер ажыттынайн турарын база ниитилиг чемненилге черлеринге шайны арбыны-биле хайындырган, чонга тутпайн турарын база бижээн.

Республика найысылалы Кызылга болгаш районнар төптеринге шайлаар черлерни ажытса чогуур деп М. Кенин-Лопсанның үүлүн деткип турар эштерге мен база болумнуң үнүмү кадып турар мен.

Кызыл биле Тээли аразы үш үүс километр ажыг. Машина бо аразынга барык бүдүн хүн иштинде чоруп кээр. Тээлиден үнген кижи Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның төптерин таварып эртер болза-даа, ол черлериниң кайызындан-даа шай ижер чер тыппас. Ол черлерде столоваялар ажылдап турар-даа болза, шай хайындырбайн турар. Компот, кисель дээн ышкаш амданыг суксун аймаа үүлдер өөреммээн кижилерге таарышпас.

Шайның ужур-дузазын калбаа-биле тайылбырлаан хөрээ чок. Ону хайындырары база белен. «Шай хайындырып билбес мен» суг дигилээр кижилер бар. Бо дээрге, чалгаа кижинин чугаазы. Ында кандыг-даа чажыт чок, чигирлеп ижерде, дузааш, түттеп ижер-даа шайны хайындырары дөмей.

Шайлаар черлерге боова, боорзак ышкаш чемнерни тургузары база чугула. Оларны Кызылда-даа, өске-даа черлерде кылып турар болганда, белеткээри берге эвес.

Бистиң найысылалывыс Кызылга шайлаар черлерни ажыдып, аңаа тывалап хайындырган мүнүү, эштти, боова, боорзакты кадып эгелей берзе, чон четтирдиг дээрзи чугаажок. Бир эвес районнар төптеринге шайлаар черлерни ажыдары амдыызында болдунмас-даа болза, столоваяларга түттүг тыва шайны тургузары кончуг күзеңиг.

С. САЛЧАК.
Тээли суур.

ХЕМЧЭЭН АЛЗА

Берт-Дагның чурттакчылары бажың-балгат иштин каастап, дериринге, аяныг, чараш кеттинерниге, ылангыя чунар-бажыңаарынга дыкала сундулуг, ынак чон. Бисте чунар-бажың чок эвес, бар. Мурнунда чылдарда ол ажылдап турда магалыг-ла чүве. Ынчалза-даа частан эгелээш, бо хүннерге чедир чунар-бажыңга кирбедивис. Чылдагаанны: чунар-бажың ажылдаастаан, котёл дежилген дээр.

Котёлду дүрген кылдыргаш, чунар-бажынны ажылдадыр дугайында чугаа көдээ Советтиң сессиязынга-даа, совхозтуң дирекциязынга-даа хөй катап болган. Дирекция, ажылчын комитеди котёлду кылдырып деп аазаашкыннарны база-ла каш удаа кылган. Ынчалзадаа түңнел чок.

Машина, мотоциклдиг кижилер район төвү—Самагалдай кирип, чунуп алгаш кээп турарлар-дыр. Кижи бүрүзүле Самагалдайга барып чунуп алыр аргазы чок-ла болгай. Соок дүжүп, кыш чоокшулаан. Бо чунар-бажынны ажылдадырының хемчээн дарый алыр боор деп идеген турар бис.

Б. АДАР-ООЛ.
Тес-Хем район.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!
«Ш Ы Н»
солунну чагыдып алыңар.
Чылда чагыдылганың
өртээ 6 рубль.

Телевидение

ОКТЯБРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00 — «Ye». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — «Аныяктар адрестери». 12.00 — «Пролетариат диктатуразынга бриллиантылар». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 13.15—Медээлер. 13.20—15.40 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

15.40 — «Орус дылды өөренип тур бис». Бешки телекичээл.

МОСКВАДАН

16.00 — Медээлер. 16.20— «ГДР-ни' таварты». Кинопрограмма. 17.10 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. Оюнуң ортузу. Делегей гроссмейстери А. А. Котов чорудар. 17.40 — «СОВЕТ КУРУНЕНИҢ БОЛГАШ ЭРГЕНИҢ ҮНДЕЗИННЕРИ». «Совет ниитилелдиң политиктиг системазы». ССРЭ-ниң юстиция министринин бирги орлакчызы А. Я. Сухарёв чорудар. 18.10 — В. Ивко (домбра) ойнаар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Байырлаага канчаар белеткеним турарыл». Москвага XXII Олимпиада оюнларынга белеткел дугайында. 18.55 — Телемедээлер. 19.10 — «Бажың тудуп тур мен». Телефильм. 19.25 — «Бистиң почтавыс». Дамчылга. 19.55 — Телемедээлер. 20.05 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.15 — Бөгүн делегейде. 20.35 — «Амыдырал болгаш эртем». 21.05 — ССРЭ-нин Камгалал министерствозунуң бирги көргүзүлүг оркестри ойнаар. 21.30 — «Катап тургузуушкун» деп хөй сериялыг документалдыг телефильмнин баштайгы көргүзүү. Эш Л. И. Брежневтиң ному-биле. 3-кү фильм. 22.30 — «Ye». Информастыг программа. 23.00—01.45 — Герман Демократтыг Республиканың тургустунганының 30 чыл оюнга турасказаан ГДР-ниң культура хүнериниң Совет Эвилелинге ажыттынары. Кремльдің Съездилер ордузундан дамчыдыгы. Чапсарда — бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30—«ССРЭ-ниң Күрүне шаннаалдарын 1979 чылда театр уран чүүлүнүң талазы-биле тыпсыныга». 19.30 —«Горнистер, харыылаар». 20.00— Уругларга — шүлүктер.

КЫЗЫЛДАН

20.15— «Альбатростуң сөөлгү рейзи». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.20—21.40 — «Юрий Гуляев ырлап тур». Фильм-концерт.

агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнадыр турарын өзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаъс чаар. Мурнуу-барын чүк угланыышкынныг хаттың дургени секундада 9—14 метр чедер. Кызылга чагбас, хаттың күжү 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы республикага 4—9, Кызылга 8—10 градус чылыр.

«Шын» солун редакциязына корреспонторга подчитчик негеттинип турар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Емельян Пугачев» (2 сериялыг) 9.30, 12.30, 17.00, 20.00. «Мультчыныды» 15.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эзир танцызы» 15.00, 18.40. «Сен мөөгээ, мен сеңээ» 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночымыды» 9.30. «Назы четпээнинер» 11.00, 13.20. «Шоодайда дис» 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Баштайгы истелте» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Ленинградтың эстрада уран чүүлүнүң чогаадыкчы мастерскаязынга «Аян» ансамбльдин чаа программазын белеткээринге киржири-биле талантылыг аныяктарны шилип алырынын конкурузуи Тыванын Күрүне филармониязы чарлап тур. Дараазында жанрларга белеткээр:

1. Национал болгаш эстрада ырлары (ооллар болгаш кыстар).
2. Ыры-хөгжүм жанры: соло, ритм, бас, гитара, электроорган, труба, тромбон, флейта, кларнет, саксафон, аян киирер херексел-дер.
3. Уран чүүлдүн национал хевирлери: хомус, сыгыт, каргыраа болгаш өске-даа.

КОНКУРСТУН НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Конкурска 18 хардан 22 хар чедир назылыг күзеллиг кижилерни чалап тур. Конкурсту чедишкиниг эрткеннерни эстрада программазын белеткээри-биле чогаадыкчы мастерскаяже чорудар.

Конкурсту 1979 чылдың октябрь 19-та эртенгинин 10 шакта филармониянын Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузунда 58 дугаарлыг бажыңыңга чорудар.

Бодунга дараазында документилерни ап алыр: паспорт, шериг биледи, эртеминин дугайында документ, күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

ЧАРЛАЛДАР

Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының Баа-Хемде Восток чоогунда хеме станциязынга доктаамал ажылдаары-биле таныылдар херек. Одалга сезонунуң үезинде тур ажылдаары-биле кочегарлар база негеттинип турар. **Айтырыгларны дараазында адресче чорудар:** Кызыл хоорай, Найырал кудумчузу, 59, Хоорайның амыдырал хандырылга комбинады.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16405. Чагыг 2570.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00977.